

האוצר האבוד: רשימות מס הגולגולת היהודי במאה הי"ח שבארכיון הצבא הפולני

Author(s): יהודית קליק

Reviewed work(s):

Source: *Zion / ציון*, Vol. (תשס"ד), (סט, חוברת ג), pp. 329-356

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036504>

Accessed: 28/11/2011 04:09

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

האוצר האבוד: רשימות מס הגולגולת היהודי במאה ה"ח שבארכיון הצבא הפולני

מאת יהודית קליק

א. מצב המחקר

בעיה מרכזית בחקר תולדות היהודים בממלכת פולין-ליטא היא המחסור במקורות שיטתיים, בעיקר כלל פולניים, שהרי רובו הגדול של הרישום השיטתי הפנים-יהודי אבד, ובראש וראשונה פנקס – או פנקסי – ועד ד' ארצות. זאת ועוד, גם רשימות מס הגולגולת היהודי – המקור השיטתי ה'פולני' המרכזי על יהודי פולין – נחשבו אבודות עד כה.¹ לפיכך, על אף ההתקדמות הניכרת שחלה בחקר תולדות היהודים בממלכת פולין-ליטא בשנים האחרונות, עדיין נותרו למעשה שאלות מרכזיות ביותר ללא פתרון. לדוגמה, כמה יהודים היו בממלכת פולין-ליטא בטרם המפקד הראשון בשנת 1764; היכן בדיוק ישבו, מה היה גודלן של הקהילות ומה היה המבנה החברתי-הפוליטי שלהן; מה ניתן לומר על דמותה של העילית החברתית, מה היה בדיוק מבנה השלטון העצמי היהודי וכיצד תפקד, ומה היא התמונה הכללית של עיסוקיהם הכלכליים של היהודים?

כמובן, נעשו ניסיונות לשחזר את התמונה הכוללת על סמך המקורות האקראיים הרבים המצויים בידינו, הן פרגמנטים מקוטעים ששרדו ממקורות בעלי אופי שיטתי, הן מקורות מקומיים השופכים אור על התמונה הכוללת. החשוב ביותר מבין המחקרים הללו הוא ללא ספק ניסיון השחזור של פנקס ועד ד' ארצות ושל מפת האוטונומיה היהודית שעשה ישראל היילפרין, על סמך מסמכים שונים המתייחסים לוועד. במסגרת שחזור הפנקס האבוד הביא היילפרין גם כמה רשימות, ששרדו משנים בודדות, של החלוקה הכללית של מס הגולגולת

* אני מודה ל'יד הנדיב' על המלגה שהוענקה לי וסייעה בביצועו של המחקר שעליו מבוסס מאמר זה. כמו כן, ברצוני להודות למרכז לחקר תולדות יהודי פולין ותרבותם באוניברסיטה העברית על הסיוע במימון צילומי התעודות.

להלן הקיצורים של המקורות הארכיוניים: AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych; ASW –

Konsygnacja Akt Dawnych Wojskowych z Archiwum Kom. Wojny

מקובל לחשוב כי התיעוד אבד בשרפה הגדולה שפרצה בארכיון המרכזי לתעודות עתיקות בוורשה בזמן מלחמת העולם השנייה, שבה נשרף כמעט כל ארכיון האוצר הפולני. ואולם, ראוי לשים לב לעובדה שהיסטוריונים יהודים שעיינו בתעודות האוצר הפולני לפני השרפה לא העלו כמעט דבר, ולא במקרה, כפי שניזכר בהמשך. ראו למשל: 'י' שיפר, 'פוילישע רעגעסטן צו דער געשיכטע פונעם ועד ארבע ארצות', היסטארישע שריפטן, 1 (1929), עמ' 85-113.

בין היהודים בתחומי הכתר הפולני ושל חשבונות ההוצאות וההכנסות של הוועד עצמו.² נתונים על תקציבו של ועד ד' ארצות ומסמכים מקוטעים על דרכי חלוקת מס הגולגולת היהודי, בעיקר ממקורות יהודיים, הובאו גם במחקרים אחרים.³ אף נעשו ניסיונות לשחזר את התמונה הכללית, בעיקר זו הדמוגרפית, על סמך מקורות פולניים,⁴ כגון אינוונטריום (רשימות מצאי), שהגיעו אלינו ביחס למקומות בעלי אופי שונה (ערים, כפרים ועיירות). ואולם אינוונטריום אלה הם כמובן אקראיים.

החוקרים עשו שימוש גם ב'לוסטרציות' של אדמות המלך, אך רשימות אלה אינן עקביות: לעתים מוזכרים בהן יהודים ולעתים מוזכרים בהן 'חוכרים' באופן כללי, ועל כן אין לדעת מי מן ה'חוכרים' יהודי ומי לא. זאת ועוד, ה'לוסטרציות' משקפות את המצב באדמות המלך בלבד, ואילו רוב היהודים ישבו בתקופה זו, כידוע, באדמות פרטיות דווקא.⁵ כמו כן נעשה שימוש ברשימות מיסוי כלליות (בעיקר מסי ארנונה על מגורים) שבהן מופיעים לעתים

2 ראו: י' היילפרין, פנקס ועד ארבע ארצות, בעריכת י' ברטל, ירושלים תש"ץ.² רשימות מס הגולגולת המופיעות אצל היילפרין נכונות אך בחלקן, כפי שניתן להיווכח מן הטבלה המובאת בנספח למאמר זה. הרשימות מן השנים 1717 ו-1718 אינן נכונות, ככל הנראה בשל העובדה שהיילפרין לא יכול היה לבדוק את המקור ונאלץ להסתפק בנתונים סותרים שהביאו חוקרים אחרים. לעומת זאת, הנתונים הכלליים שהוא מביא מן השנים 1735, 1737 ו-1756, על פי הרשימה מספריית צ'רטוריקי בקרקוב, נכונים ומדויקים. ראו בעיקר שם, עמ' 271-272, 506-509, 514.

3 בתקציבו של הוועד עסקו כאמור מספר חוקרים. ראו: י' שיפער, 'פינאנציעלער חורבן פון דער צענטראלער און פראווינציעלער אויטאנאמיע פון יידן אין אַלטן פוילן', עקאנאמישע שריפטן פון יווא, 2 (1932), עמ' 1-19. על תקציב ועד ארבע ארצות במאה ה'י"ז ראו: י' היילפרין, 'חשבונות ועד ארבע ארצות בפולין' (מפנקס טיקטין), תרביץ, ו (תרצ"ה), עמ' 210-222, 527-534; רפאל מאהלער, 'א' ברודזשעט פון וועד ארבע ארצות אין 18טן יארהונדערט', ייווא בלעטער, טו, 1-2 (1940), עמ' 63-86. מאמרו של מאהלר מעניין ביותר מכיוון שהוא מביא את תקציבו של ועד ד' ארצות משנת 1726 על סמך מקורות על אודות מס הגולגולת היהודי שמצא בארכיון המרכזי לתעודות עתיקות בוורשה. וראו גם המאמר החשוב: נ'מ גלבר ו' היילפרין, 'ועד ארבע ארצות בשנים 1739-1753', ציון, ב (תרצ"ז), עמ' 153-184, 333-346.

4 מחקרים מרכזיים שהתבססו בעיקר על חומר פולני ראו למשל: Z. Guldon & N. Krikon, 'Źródła i metody szacunków liczebności ludności żydowskiej w Polsce w XVI-XVIII wieku', *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, XXXIV, 2 (1986), pp. 249-263; Z. Guldon & K. Krzystanek, *Ludność żydowska w miastach lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego w XVI-XVIII wieku*, Kielce 1990; idem, *Żydzi i Szkoci w Polsce w XVII-XVIII wieku*, Kielce 1990. ראוי לציין את מאמרו המקיף האחרון של גולדון בנושאים אלה, שממנו ניתן לשאוב תמונה מלאה ומעודכנת של המחקר: Z. Guldon, 'Osadnictwo żydowskie i liczebność Żydów na ziemiach Rzeczypospolitej w okresie przedrozbiorowym', *Czasy Nowożytnie*, IV (1998), pp. 23-36. מאמר ממצה חלוקה בחשבון את כל הנתונים, כולל נתונים ממקורות יהודיים, ראו: ש' שטמפר, 'גידול האוכלוסייה והגירה ביהדות פולין-ליטא בעת החדשה', קיום ושבר, יהודי פולין לדורותיהם, בעריכת י' ברטל ו' גוטמן, א, ירושלים תשנ"ז, עמ' 263-285.

5 עוד על יהודים בלוסטרציות השוה גם מאמרי: J. Kalik, 'Szlachta Attitudes towards Jewish Arenda in the Seventeenth and Eighteenth Centuries', *Gal-ed*, XIV (1995), p. 23

יהודים. ואולם, החוק הפולני פטר בדרך כלל את היהודים ממסים אלה, ועל כן אם הם נגבו מיהודים היה הדבר נדיר, לרוב בלתי חוקי, ובוודאי שלא מייצג.⁶

המקור המרכזי והחשוב ביותר שנותר לנו הן הרשימות הבודדות של מס הגולגולת היהודי שהתגלו עד כה. ברם, גם רשימות אלה לא אפשרו לשחזר הרבה מעבר לתמונה הכללית, שהרי לא זו בלבד שהיו בידינו רשימות משנים בודדות בלבד, אלא שהן גם שפכו אור רק על החלוקה הכללית לגלילות ולמספר קהילות ראשיות ולא על החלוקה הפרטנית של נטל המס בין הקהילות השונות.⁷ ראוי להזכיר עוד, כי מסוף המאה ה־17 ואילך לא שולם מס הגולגולת היהודי על פי מספר היהודים, אלא היה סכום כללי קבוע, ובמשך רוב המאה ה־18, לדוגמה, הוא לא השתנה כלל (220,000 זלוטי פולני).⁸

חוקרים גם ניסו ללמוד מנתוני המפקד של 1764 על השנים שקדמו לו, אך עם כל חשיבותו,

- 6 ההחלטות ביחס למס הגולגולת היהודי שהתקבלו בסיים לוו בדרך כלל בהחלטה שהיהודים יהיו פטורים מהיטלים אחרים, כגון: מסי ארנונה, היטלים עירוניים שונים וכדומה. ראו בהרחבה: י' קליק, האצולה הפולנית והיהודים בממלכת פולין-ליטא בראי התחיקה בת הזמן, ירושלים תשנ"ז, עמ' 25–36. השוו גם: י' גולדברג, החברה היהודית בממלכת פולין-ליטא, ירושלים תשנ"ט, עמ' 264–276.
- 7 על רשימות מס הגולגולת הבודדות הידועות ראו לעיל, הערות 2, 3. רשימת החלוקה הכללית של מס הגולגולת היהודי לשנת 1764 הודפסה בשנת 1763 מטעם האוצר הפולני ללא מקום הוצאה. ראו: *Dyspartament pogłównego żydowskiego ordynaryjnego na Seymie Anni 1717...* עותק אחד מצוי בספרייה הייגליונית בקרקוב, מס' Mag. st. DrIII, 392787. לפרסום של רשימה מודפסת זו השוו גם: J. Muszyńska, 'Dyspartament pogłównego żydowskiego w Koronie w 1717 roku', *Czasy Nowożytne*, V (1998), pp. 121–131. בפרסום של חלוקת מס הגולגולת היהודי משנת 1764 נזכר כי יסוד החלוקה הוא בשנת 1717, ומכאן הכותרת המטעה של המאמר, כאילו החלוקה היא לשנת 1717. כמו כן, בפרסום הרשימה אצל מושינסקה נפלה טעות מצערת ונשמט חלק שלם: חסר בו הכותר של גליל פשמישל וחמש־עשרה ערים השייכות אליו, ואילו יתרת גליל פשמישל מסופחת בטעות לגליל ונגרוב (שם, עמ' 124). רשימות של מס הגולגולת משנים בודדות מצויות בספרייה של צ'רטורסקי בקרקוב ובמחלקת כתבי היד של הספרייה של האקדמיה הלאומית למדעים באוקראינה. צילום של מסמכים אלה מצוי גם בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים. ראו: HM2/8111.2/, HM476–477. שימוש מחקרי בתעודות אלה עשו בלבן ושיפר ואחרים היילפרין (ראו לעיל, הערה 3). נתונים על פודוליה על סמך רשימות אלה הביא בנימין לוקין. ראו: Б. Лукин, 'Неопалимая купина. Еврейские общины Подолии столетие после хмельнитчины', *Cahiers du monde Russe*, XLI, 4 (2000), pp. 451–494. רשימות של חלוקת מס הגולגולת מן השנים 1711–1706 המצויות במחלקת כתבי היד של הספרייה על שם צ'רטורסקי בקרקוב (MS 2666) היו ידועות לאייזנברג וצילומים שעשה מהם נשמרו בעיזבוננו, ראו: ארכיון אהרון (ארתור) אייזנברג, ארכיון המכון לחקר התפוצות באוניברסיטת תל־אביב, מיקרופילם מס' 735.
- 8 המעבר לגבייה כוללת של מס הגולגולת היהודי על פי סכום ידוע מראש, ולא מכל אחד ואחד באופן אישי, היה קשור כידוע עם הקמתו של ועד ד' ארצות. כבר רומאן ריברסקי ציין בקצרה את הכדאיות של שיטה זו לאוצר הסיים. ראו: R. Rybarski, *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała*; A. Pawiński, *Skarbowość w Polsce*; Korybuta i Jana III, Warszawa 1939, pp. 39–40. וראו: *i jej dzieje za Stefana Batorego (Źródła dziejowe, VIII)*, Warszawa 1881, p. 236. הסיבות האפשריות לגביית מס הגולגולת בסכום כולל ועל הוויכוח במוסדות החקיקה הפולניים בשאלה זו ראו: קליק (לעיל, הערה 6), עמ' 25–36.

באמצע המאה ה־12 התחוללה תמורה בגביית מס הגולגולת היהודי, למן גבייה בידי ועד ד' ארצות עצמו, דרך גבייה באחריות ועדי הגליל, ועד לגבייה מעשית של מס הגולגולת היהודי בידי הצבא. השלב של חכירת מס הגולגולת היהודי בידי ועד ד' ארצות או גבייתו בידי ועדי הגליל והקהילות הראשיות, שהחל סביב שנת 1581, לא נמשך זמן רב. כבר בראשית המאה ה־12 התקשו לעתים ועדי הגליל לגבות את הכספים בעצמם והגבייה נמסרה לגובי הסיימיק (בית הנבחרים האזורי) המקומי. בשנת 1643 יועד מס הגולגולת היהודי להחזקת צבא הרבע,

- 9 לגבי המקדש של 1764 ראו בעיקר: ר' מאהרל, 'ידן אין אַמאָליקן פוילן אין ליכט פון ציפערן, וארשר Z. Guldon & N. Krikon, 'Przeczynek do krytyki spisów ludności żydowskiej z końca 1958 XVIIIw.', *Studia źródłoznawcze*, XXIII (1978), pp. 153–157; S. Stampfer, 'The 1764 Census of Polish Jewry', *Bar-Ilan: Studies in the History and Culture of East European Jewry*, XXIV–XXV (1989), pp. 41–147
- 10 M. Schorr, 'Organizacja i rozwój społeczności żydowskiej w Polsce od najdawniejszych czasów aż do r. 1772', *Kwartalnik Żydów w dawnej Polsce od najdawniejszych czasów aż do r. 1772*, XIII (1899), pp. 482–520, 734–775
- J. Goldberg, 'The Jewish Sejm: Its Origin and Functions', *The Jews in Old Poland 1000–1795*, eds. A. Polonsky, J. Basista & A. Link-lenczowski, London–New-York 1993, esp. pp. 152–158
- פנים-יהודית ענפה ביותר. ראו למשל: 'היילפרין, 'ועד ארבע ארצות בפולין והספר העברי', בספר: יהודים ויהדות במזרח אירופה, 'ירושלים תשכ"ט, 'עמ' 78–107; 'ברטל, 'פנקס ועד ארבע ארצות, פנקס ועד ארבע ארצות (לעיל, הערה 2), 'עמ' כה-לא. פעילות זו מומנה בתחילה באמצעות גבייה מוגברת של הסכומות, 'יחידות גבייה מוגדרות שנקראו בפולנית sympla. מס הגולגולת היהודי שגבו ועדי הגליל וועדי הארצות באמצעות 'הסכומות' היה ללא ספק גבוה בהרבה מהסכום הכולל של מס הגולגולת היהודי, וגבייה עודפת זו, שתלונות עליה מופיעות כל העת במסמכים פולניים רשמיים בני התקופה, היא שאפשרה את הפעילות הפנימית של הוועד. על עניין התלונות ראו: קליק (לעיל, הערה 6), 'עמ' 25–36. במאה ה'י"ח, כאשר מס הגולגולת היהודי נגבה ישירות בידי הצבא, מומנה פעילותו של הוועד מהלוואות, וזו אחת הסיבות לכך שוועד ד' ארצות היה חייב סכומים כה ניכרים בתקופה זו. ראו: J. Kalik, 'Patterns of Contacts between the Catholic Church and the Jews in Polish-Lithuanian Commonwealth during the 17–18th Centuries: Jewish Debts', *Studies in the History of the Jews in Old Poland in Honor of Jacob Goldberg*, ed. A. Teller (*Scripta Hierosolymitana*, 38), Jerusalem 1998, pp. 102–122

ה'קוורטא'¹¹ וגבייתו בפועל הועברה אט-אט לידי הצבא הפולני. הצבא גבה את מס הגולגולת היהודי על פי 'אסיגנציות', כלומר שטרות גבייה שהוציא שר האוצר הפולני, לאחר שוועד ד' ארצות החליט כיצד תתבצע החלוקה, על סמך הנחיה פרטנית של ועדי הגליל. לפני שנים אחדות העליתי את הסברה¹² כי המעבר בפעילותו של ועד ד' ארצות מחכירת מס הגולגולת היהודי לחלוקת המס, שינוי המופיע עם גבייתו של מס הגולגולת באמצעות אסיגנציות, היה קשור להסבת ייעודו של המס למימון חילות הצבא הפולני, עקב שילובו במס ה'היברנה' (hiberna), שהוטל במחצית השנייה של המאה ה'י"ז.¹³ מס ההיברנה – לחם החורף – נועד מלכתחילה, כידוע, להחזקת הצבא בחורף באדמות המלוכה והכנסייה. בשנים 1652–1649 הפך המס הזה למס קבוע, באחריותו של שר הצבא, והוא מינה חיילים מיוחדים שגבו אותו. במילים אחרות, למס ההיברנה היה מלכתחילה מנגנון גבייה נפרד. בגלל צורכי הצבא הגדלים והולכים, במחצית השנייה של המאה ה'י"ז, הוטל מס ההיברנה בהדרגה גם על שכבות אחרות, ובמס הזה שולבו אף מסים אחרים. הגבייה של כל המסים הללו נמסרה למנגנון הצבאי, ובכלל זה גם מס הרבע, הקוורטא. בתקופה זו החלו השלטונות לייעד גם אחוזים מסוימים ממס הגולגולת היהודי להיברנה, וסכומים אלה נגבו בידי חיילים על פי אסיגנציות. בשלב ראשוני זה גבו החיילים רק את אחוז המס שיועד להיברנה, ואילו היתרה הועברה לידי האוצר כבעבר. היהודים הם שקבעו מי הן הקהילות שמהן ייאסף מס הגולגולת על פי אסיגנציות, ואף השתמשו בכך כדי לאיים על קהילות המתמהמהות בתשלום. כך, למשל, בפנקס מדינת ליטא מופיעה החלטה משנת 1684: 'כשיהיה נעשה גבייה במדינה ואיזה קהילה שלא יסלקו גבייתם אזי כל הוצאות והיזקות בגרם עיקוב זה יהיה על הקהילה ההיא המעקבים גבייתם והרשות למשוך עליהם אסיגנציות אף על ידי אנשי חיל'.¹⁴

11 ראו: J. Wimmer, 'Wojsko i Skarb Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII wieku', *Studia i materiały do historii wojskowości*, XIV (1968), pp. 3–91

12 'בין שעבוד לחירות – הקהילה היהודית במזרח אירופה', הרצאה בכנס הבינלאומי שהתקיים באוניברסיטת תל-אביב בימים 28–29 ביוני 1995.

13 כבר משנות החמישים המוקדמות של המאה ה'י"ז ידוע על גבייה בהיקף נרחב על פי אסיגנציות. ראו למשל: AGAD, ASK, dz. IV, syg. 1, pp. 92v, 93v, 94v. סקירה חדשה וטובה למדי על המסים השונים ועל התפתחותו הכללית של האוצר הפולני בתקופה זו (אם כי אין נזכרים בה היהודים כמעט לחלוטין). ראו: W. Paucki, *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku*, Warszawa 1974

14 ש' דובנוב (עורך), פנקס ועד הקהילות הראשיות במדינת ליטא. קובץ תקנות ופסקים משנת שפ"ג עד שנת תקכ"א, ברלין תרפ"ה, עמ' 157. גיירובסקי מציין כי עד שנת 1717 הוטלו מסי ה'היברנה' ומס ה'רבע' בעיקר על האיכרים באדמות הכנסייה והמלך ולא באדמות האצולה. גם אז גבו את המס חיילים על פי אסיגנציות. הם עשו זאת באכזריות כה רבה – גלגלו אנשים במים קפואים וזרו עליהם מלח וכיצא באלה – עד שגביית המס עוררה מרידות ומהומות של האיכרים. בשנת 1717 הוחלט להטיל את המסים הללו גם על העירוניים והיהודים, לא רק בשל מהומות האיכרים אלא גם מתוך תקווה שגבייה אינטנסיבית יותר מן האוכלוסייה העירונית ומן היהודים תהיה מכניסה יותר. אנב, גיירובסקי טעה ביחס לעירוניים, ולבסוף לא נגבה המס מהם אלא רק מאיכרים ומיהודים. גיירובסקי

מס הגולגולת היהודי הועבר במלואו למגנן ה'היברנה' רק לאחר הרפורמה הפיסקלית של שנת 1717,¹⁵ כפי שמעידים גם המקורות היהודיים. במסמכים הלועזיים שבתעודות ועד ד' ארצות לשנת 1739 נאמר: 'בהתאם לחוק המדינה על דבר מס-הגולגולת היהודי, המבואר בקונסטитуציות כל כך רבות ובפרט בחוזה הוורשאי משנת 1717... שמש הגולגולת היהודי, השייך כרגיל לאוצר הכתר, יועד כהוספה להיבערני...'.¹⁶ הרפורמה של שנת 1717 הייתה במידה רבה תוצאה של מלחמת הצפון ושל ה'קונפדרציה' של טרנוגורד, שחזקו את המודעות לכך שהצבא זקוק להכנסה קבועה ממסים להבטחת פעילותו. לפיכך נקבע ברפורמה משנת 1717 כי ההחלטות על המסים לא יהיו עוד בידי הסיים והסיימיקים. מעתה הוחלט שה'פודסקרבי', שר האוצר, יחליט על המסים השונים – גובהם, חלוקתם לגלילות ולערים וכיוצא באלה. למעשה, הרוב המוחלט של המסים יועד לצבא וניתן לוועדת ה'היברנה' ולאוצרות צבא חדשים ומסודרים שקמו בגלילות השונים. הצבא גבה את הכסף על פי אסיגנציות ואילו שר האוצר היה רק תותמת גומי.¹⁷

ברפורמה של שנת 1717 נקבע שסכום מס הגולגולת היהודי יעמוד על מאתיים ועשרים אלף זלוטי וכולו יועבר להיברנה, ייאסף בידי חיילים על פי אסיגנציות ולא ייכנס לקופת ועד ד' ארצות. חלוקתו של מס הגולגולת היהודי גם היא נקבעה מראש, והוועד לא חילק למעשה את הסכומים בצורה פרטנית, אלא קבע את החלוקה הכללית בלבד, לפי גלילות וקהילות ראשיות. את החלוקה למעשה קבעו ועדי הגליל השונים. ועד ארבע ארצות, כמו שר האוצר, שימש יותר כבית דין לערעורים של הקהילות, לצורך תיקונים בהערכה כתוצאה משפרות, מאי-צדק וכדומה. ואולם, החל בשנת 1717 נעשו גם הפניות לוועד והתיקונים בגובה המס רק בפיקוחו ובאישורו של שליח שר האוצר, שהיה תמיד לא אחר מאשר איש צבא ונציג ועדת ההיברנה. גם ועד ד' ארצות, כמו שר האוצר, הסתפק כנראה לאחר שנת 1717

מוסיף עוד, כי רוב הכספים שנאספו ממסי ה'היברנה' וה'רבע' עד 1717 בוזבוז לכיסוי צורכי החצר ומשכורות של פקידי האוצר, ורק מעט מן המסים שנועדו לצורכי הצבא אכן הגיע לצבא. זוהי ככל הנראה הסיבה להחלטה שנתקבלה בשנת 1717 להקים אוצר צבאי נפרד לגביית מסים אלו. ראו: J. Gierowski, *Między Saskim absolutyzmem a złotą wolnością, Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1712–1715*, Wrocław 1953, pp. 21–23, 43–56, 82–85, 119–130. ראו: 15 M. Nycz, *Geneza reform*, על רפורמה זו בהרחבה ראו: *Volumina Legum*, VI, 289, *skarbowych Sejmu Niemego. Studium z dziejów skarbowo-wojskowych z lat 1697–1717*, Poznań 1938. ניץ, מצייין גם את העברת מס הגולגולת היהודי לצורכי ה'היברנה' במסגרת רפורמה זו, אבל אינו מרחיב על כך.

16 ראו: גלבר והיילפרין (לעיל, סוף הערה 3), עמ' 180.

17 מס הגולגולת היהודי נועד לעתים לכיסוי הקוורטא ולא נוסף עליה. אכן, מאהלר מצייין כי סך כל ה'קוורטע' שנאספה בכתר כולו בשנת 1746 הסתכמה בסך 273,228, ואילו בשנת 1747 הייתה 263,540, כלומר כמעט סכום זהה למס הגולגולת היהודי. עם זאת, הוא אינו מקשר בין שני המסים, אלא מביא זאת רק כהוכחה לגובהו של מס הגולגולת היהודי ולקשיים של היהודים המסכנים לאסוף סכום דומה לזה ששילמה השלכטה הפולנית העשירה לקוורטא. ואולם, הסכומים היו כמעט זהים משום שמש הגולגולת היהודי באותה תקופה יועד לכיסוי הקוורטא. ראו: מאהלר (לעיל, הערה 3), עמ' 67–68.

בעיקר בנתינת קבלות ובעריכת חשבונות. אחרי שנה זו חזר המס למעשה לסמכותם של ועדי הגליל והם כנראה היו אלה שחילקו את סכומי המס בשיתוף עם אוצר הצבא בגליל. כך עולה, למשל, מתעודות ועד ד' ארצות משנת 1739, סעיף ט:

אך היות ולפעמים קרובות מתרחשים אצל היהודים מקרים, כמו [למשל] חורבן גדול ע"י אש [שרפה], על כן אותה הקהילה, העיר או הגליל אינם צריכים במקרה שכזה לבקש להם הצלה אצל הנאמנים, אשר אין להם שום כוח לעשות הנחות, אלא קודם [עליהם] לפנות אל ראשי הגליל שלהם ואחרי כן לועד הגלילי המתקיים בכל שנה לשם חלוקה ז'ושם [עליהם] לבקש הנחה והקלה, הצריכה להינתן להם ע"י המנהיגים היושבים בועד הזה...¹⁸

גם כאשר בני העיר בולחוב ביקשו לבטל את האסיגנציה שהוטלה על העיר מחמת השרפה שפרצה בה, כעדותו של דב בר מבולחוב, היה זה בסופו של דבר איש הצבא ז'בוסקי שביטל את האסיגנציה.¹⁹ בתחילת המאה ה'י"ח יועד מס הגולגולת לחילות רגלים שונים (כך, למשל, בשנת 1702 יועד חלק ממש הגולגולת לחיל הרגלים של פוטוצקי),²⁰ ואילו משנת 1717 ואילך יועד מס הגולגולת היהודי אך ורק לחיל הפרשים הפולני. כך נמשכו הדברים עד לפירוקו של ועד ד' ארצות בשנת 1764, במסגרת הרפורמה הפיסקלית הכללית שנערכה בשנה זו, שבה בוטל כל המבנה המנהלי-הפיסקלי הקודם, ובכלל זה משרת שר האוצר עצמו.

בעקבות ניתוח זה של הגורמים והתוצאות שהביאו להעברת גבייתו של מס הגולגולת היהודי לידי הצבא, העליתי את ההשערה, שרשימות מס הגולגולת היהודי אולי שרדו בארכיון כלשהו של אוצר הצבא. כאמור, הצבא ומוסדות האוצר העצמאיים שלו הם שקיבלו את הרשימות המפורטות של חלוקת המס מוועדי הגליל, והם היו אלה שגבו את המס במאה ה'י"ח על פי הרשימות האמיתיות, ולכן סברתי שהרשימות אולי נמצאות ברשותם.

לפני כשלוש שנים החלטתי לבדוק בארכיון אוצר הצבא בתקווה למצוא כמה תעודות שייאשוו השערה זו. כאשר התחלתי לחפש בארכיון הצבא, נדהמתי לגלות כי צדקתי מעל ומעבר למשוער. מתברר כי באוצר הצבא הפולני נשמרו הרישומים במלואם, לכל תקופת הרפורמה, כלומר משנת 1717 ועד שנת 1764.²¹ עוד התברר לי, כי רשימות אלה כוללות

18 ראו: גלבר והיילפרין (לעיל, סוף הערה 3), עמ' 165–166.

19 ראו: מ' ווישניצר (עורך), זיכרונות ר' דוב מבולחוב, ברלין תרפ"ב, עמ' 61–66. הסבר זה לעלייה בחשיבותם של ועדי הגליל תורם רבות להבנת הסיבות למעורבות הפעילה של יהודים ופולנים כאחד במינויים לוועדים אלה ובפעילותם. לא נוכל לציין כאן את כל הספרות הרבה העוסקת בפעילות ועדי הגליל ובמעורבות בה, ונסתפק בשני מאמרים חשובים: M. Bałaban, 'Z zagadnień ustrojowych Żydostwa polskiego: Lwów a Ziemstwo rusko-bracławskie w XVIIIw.', *Studia Lwowskie*, Lwów 1932, pp. 42–65; A. Teller, 'Radziwiłł, Rabinowicz, and the Rabbi of Świerz: The Magnates Attitude to Jewish Regional Autonomy in the 18th Century', *Studies in the History of the Jews in Old Poland in Honor of Jacob Goldberg*, ed. A. Teller (*Scripta Hierosolymitana*, 38), Jerusalem 1998, pp. 246–276.

20 ראו: AGAD, ASK, dz. IV, syg. 18, p. 303. השוו גם רשימות מס הגולגולת מארכיון אייזנברך (לעיל, סוף הערה 5), מיקרופילם 735, עמ' 21 ואילך.

21 AGAD, ASW, dz. 84, syg. 6–54. למעשה חסרה שנה אחת – שנת 1755–1756, כלומר שנת 1756

חלוקה מפורטת ביותר ולא את החלוקה הכללית בלבד, ועל כן יש להן ערך רב יותר. במאמר זה ברצוני להציג מסקנות שונות שעלו לי במהלך כתיבת מחקר מקיף על הנושא על פי רשימות אלה.

ג. רשימות המס ואופיין

רשימות מס הגולגולת היהודי שנשמרו באוצר הצבא הפולני כוללות לפחות שלוש רשימות נפרדות מכל שנה ושנה. הרשימה הראשונה מציינת את החלוקה הכללית של ההיברנה, והיא כוללת את כלל האנשים שנשאו בעולו של מס זה ואת כלל ההכנסות מן המס לאותה השנה. לרשימות אלה יש ערך רב לשם השוואה מפורטת, במגוון תחומים, בין האוכלוסייה היהודית לבין האוכלוסייה הלא יהודית בכל תחומי הכתר הפולני.

רשימה שנייה, המצויה בדרך כלל אחרי רשימה זו, כוללת רישום מפורט של חלוקת מס הגולגולת היהודי, על פי החלטת ועדי הגליל וועדי הקהילות הראשיות ובהשתתפות חברי ועד ד' ארצות.

לבסוף מופיעה רשימה שלישית, הכוללת את הסכומים המפורטים של מס הגולגולת היהודי שחולקו בין חילות הפרשים הפולניים, כפי שרשמו פקידי אוצר הצבא על סמך הרשימות שהגישו היהודים. ברשימה השלישית שני טורים. בטור האחד מופיעה רשימת החלוקה היהודית ובטור הנגדי, מול כל סכום מכל עיר, עיירה או חוכר, מופיעות יחידות צבאיות שונות, על פי שמות מפקדיהן וסוג חיל הפרשים שלהן. יחידות אלה הן שגבו את סכומי המס על פי האסיגנציות. רשימה אחרונה זו מכילה למעשה תיאור מלא, יחיד במינו, של חיל הפרשים הפולני במאה הי"ח.²²

זאת ועוד, בתוך הרשימות עצמן נוספו הערות חשובות, של שר האוצר ושל אלה שערכו את החלוקה, ובכלל זה גם הערות רבות בעברית. בנוסף לכך שמורים בארכיון גם עשרות מכתבים המתייחסים לחלוקה, מכל השנים שמהן שרדו הרשימות. בין המכתבים הללו יש מכתבים בעברית וביידיש, אם כי רובם מכתבים של אנשי צבא המתארים את הקשיים בגביית המס. כך למשל מספר הגובה פוקוטינסקי (Pokutiński) במכתבו לשר האוצר מיום 23 ביולי 1736, כי בבואו לגבות את החוב מן העיירה היהודית ביאליגרוד (Bialigrod), ברחו כל תושבי העיירה ליער ויהודיה אף קפצו לנהר. על כן הוא לא הצליח לגבות מהם את החוב ואינו יודע מה לעשות, ובכלל י"הודים חסרי כל חוש כבוד כאלה' לא ראה מימיו.²³ במאמר הנוכחי אציג מסקנות ראשוניות שעלו לי מבדיקת רשימות מס הגולגולת היהודי.

בטבלה שבנספח למאמר זה. ואולם, דווקא שנה זו מצויה במלואה בכתב יד מס' 1079 בספריית צ'רטורסקי בקרקוב, ועל פי רשימה זו מובאת שנת 1756 בטבלה שבנספח.

22 בתחום זה לא נתחדש הרבה מאז הופיע בסוף המאה הי"ט ספרו הקלסי של גורסקי. ראו: K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1895, pp. 119–140, 337–346

23 ראו: ASW, dz. 84, syg. 26, pp. 144–146

מפאת קוצר היריעה אדון אך ורק ברשימות מן הסוג השני, הכוללות רישום מפורט של חלוקת מס הגולגולת היהודי.

הרשימה המפורטת של מס הגולגולת היהודי מכל שנה ושנה כוללת עשרות עמודים, ולפיכך לא אוכל לפרסם כאן אף רשימה כזאת במלואה. אסתפק אפוא ברשימה מלאה של החלוקה הכללית של מס הגולגולת היהודי לגלילות ולקהילות ראשיות בתחומי הכתר הפולני בשנים 1764–1717 (ראו להלן, בנספח למאמר²⁴). רשימה זו מספקת לנו כמובן פחות מידע מן הרשימות המפורטות כולן, שהרי סכום מס הגולגולת היהודי לכל השנים הללו היה זהה – 220,000 זלוטי פולני, בתוספת כמה אלפי זלוטי נוספים לתשלום משכורות לפקדי האוצר הפולני. לפיכך, בגובה המס הכללי לפי גלילות וקהילות ראשיות לא היו שינויים של ממש, והשינויים האמיתיים באו לידי ביטוי בחלוקה הפנים-גלילית. מן הרשימות המלאות עולה, שערים ועיירות מסוימות מופיעות מדי שנה בשנה, אחרות מדי כמה שנים לסירוגין, מקומות יישוב נעלמים לחלוטין, ולעומת זאת מופיעות ערים ועיירות חדשות. כמו כן, חלק ניכר מן המס הוטל בכל גליל וגליל על כתפי החוכרים היהודים, וברשימות מרוב השנים שעליהן שרד התיעוד מופיע פירוט ארוך למדי של שמותיהם.

אף על פי כן, גם הרשימה הכללית מאפשרת לנו להסיק כמה מסקנות חשובות. נתחיל מצידן העובדה הברורה, כי אף שהרשימות הוגשו בפולנית לרשויות הפולניות, ונעשה בהן שימוש במינוח מנהלי פולני, הן משקפות למעשה את מפת האוטונומיה היהודית ולא את החלוקה האדמיניסטרטיבית הפולנית. לדוגמה, גליל פוזנן וקאליש (województwo poznańskie i kaliskie) תואם היטב את מה שנקרא במושגים היהודיים גליל פולין גדול, שכן נכללו בו שבעה גלילות פולניים (województwa) ולא שני גלילות כפי שניתן להתרשם משמה של יחידה זו ברשימה. אף גליל województwo ruskie אינו תואם כלל את גליל רוס על פי המונחים הפולניים, אלא את האזור שנקרא גליל רוס במסגרת האוטונומיה היהודית. כלומר, החלק הדרומי של גליל רוס הפולני וגליל ברצלב הפולני (אף שלא היה כל קשר טריטוריאלי ביניהם) והחלק הצפוני של גליל רוס הפולני מופיעים ברשימות היהודיות יחדיו עם גליל בלו ('יהודי חלם בלו'), אף שיחידה מעין זו איננה קיימת כלל במסגרת האדמיניסטרציה הפולנית

24 להלן הנתונים הארכיוניים לכל השנים בטבלה הנ"ל: ASW, dz. 84, syg. 6 (1717), syg. 7 (1718), syg. 8 (1719), syg. 9 (1720), syg. 10 (1721), syg. 12 (1722), syg. 13 (1723), syg. 14 (1724), syg. 15 (1725), syg. 16 (1726), syg. 17 (1727), syg. 18 (1728), syg. 19 (1729), syg. 20 (1730), syg. 21 (1731), syg. 22 (1732), syg. 23 (1733), syg. 24 (1734), syg. 25 (1735), syg. 26 (1736), syg. 27 (1737), syg. 28 (1738), syg. 29 (1739), syg. 30 (1740), syg. 31 (1741), syg. 33 (1742), syg. 34 (1743), syg. 35 (1744), syg. 36 (1745), syg. 37 (1746), syg. 38 (1747), syg. 39 (1748), syg. 40 (1749), syg. 41 (1750), syg. 42 (1751), syg. 43 (1752), syg. 44 (1753), syg. 45 (1754), syg. 46 (1755), syg. 47 (1757), syg. 48 (1758), syg. 49 (1759), syg. 50 (1760), syg. 51 (1761), syg. 52 (1762), syg. 53 (1763), syg. 54 (1764). בארכיון הצבא חסרה שנת 1756, אבל דווקא שנה זו מצויה בספריית צ'רטורסקי בקרקוב, כ"י 1079, ומופיעה בטבלה שבנספח על פי כתב היד הזה. ראו לעיל, הערה 21.

אלא מקבילה לגליל 'תשע קהילות' באוטונומיה היהודית. ויש לתופעה זו דוגמאות רבות נוספות. מתברר אפוא שרשימות אלה מבוססות על מקורות יהודיים. הסיבה לחוסר ההקבלה הניכר בין החלוקה המנהלית הפולנית לזו היהודית דורשת מחקר נוסף, והדבר יעמיק בוודאי את הבנתנו בכל הנוגע להתהוות האוטונומיה היהודית בממלכת פולין-ליטא.

ד. מפת האוטונומיה היהודית

מפת האוטונומיה היהודית העולה מרשימות אלה שונה במקצת מן המפה של האוטונומיה היהודית ששרטט היילפרין.²⁵ כך, למשל, בניגוד למפה של היילפרין, אדמת פשמישל (פרמסלא; powiat przemyski) וקהילת ז'שוב (רישא) מופיעות תמיד בנפרד מגליל רוס וכמובן גם בנפרד מן העיר פשמישל; העיר דמביצה (Dębica) מופיעה כקהילה העומדת בפני עצמה משנת 1729 ועד שנת 1764; האורדינציה זמייסקה (Ordynacja Zamoyska) אינה נכללת בין תשע קהילות; גם העיר יוזפוב (Józefów) עומדת בפני עצמה, משנת 1724 ועד שנת 1757. שש-עשרה יחידות עצמאיות מופיעות באופן קבוע לאורך כל התקופה, ובהן ערים (קרקוב, פוזנן, לובלין ופשמישל), גלילות (קרקוב-סנדומיז', פוזנן-קאליש, רוס, פודוליה, לובלין וולין), אדמות (powiaty: פשמישל, חלם-בלז והאורדינציה של זמייסקי), וקהילות העומדות בפני עצמן (ז'שוב, טיקוצ'ין ווגרוב). לסירוגין מופיעה כקהילה עצמאית העיר מיינדז'יץ' שבפודלישיה (Międzyrzecz Podlaski): בשנים מסוימות היא נכללה בוועד מדינת ליטא ואילו בשנים 1733-1735 ו-1744-1764 היא מופיעה בתחומי הכתר הפולני כיחידה נפרדת. העיר יוזפוב מופיעה גם היא כיחידה נפרדת (בין השנים 1724-1757). דמביצה מופיעה כיחידה נפרדת משנת 1729. העיר מיינדז'יץ' קורייצקי (Międzyrzecz Korecki), הכלולה בדרך כלל בגליל וולין, מופיעה משום מה בשנת 1757 באופן עצמאי. אדמת סמבורשצ'יזנה ויהודי סמבור (Samborszczyzna) וסביבותיה מופיעים בנפרד אפילו מאדמת פשמישל בשנים 1720-1721. העיר צ'כאנוביץ' (Ciechanowiec) מופיעה כיחידה נפרדת בשנים 1717-1749 ולאחר מכן נכללת בגליל טיקוצ'ין (טיקטין). רישום דומה יש לגבי העיר שימיאטיץ' (Siemiatycze), המופיעה בנפרד בשנת 1736. ויש לתופעה זו דוגמאות רבות.

לבסוף ראוי לציין, כי גליל וולין נחלק לאורך כל התקופה הנדונה לכמה מחוזות, ובהם חמישה מחוזות קבועים: אוסטרוב (Ostróg), ולודימיר (Włodzimierz), לוצק (Łuck), קובל (Kowel) וקשמיניץ' (Krzemieniec). שלושה מחוזות מופיעים מדי פעם בפעם: דובנו (Dubno) בשנים 1717-1729 ופעם נוספת בשנים 1750-1759, אוברוצק (Owruć) בשנים 1752-1758

25 ראו: י' היילפרין, בית ישראל בפולין, א, ירושלים תש"ח, עמ' 100-101. ראוי לציין שהיחיד המציע חלוקה נכונה, המתאימה כמעט לחלוטין לחלוקה העולה מרשימות מס הגולגולת, הוא ר' מאהלר, תולדות היהודים בפולין, מרחביה 1946, עמ' 391-392. הטעות היחידה בתיאורו של מאהלר היא שאין הוא מזכיר את שימיאטיץ' ואינו יודע כי קובל שבגליל וולין נכללה מלכתחילה ביחידות הבסיסיות של הגליל ולא נוספה לאחר מכן. מצער מאוד כי מאהלר אינו מציין את המקור לנתוניו אלא ולא ברור על מה התבסס.

ואוליקה (Ołyka) בשנים 1760–1762. ביחס לאוברוצק, מציין גם היילפרין כי מחוז זה היה שטח מריבה בין וולין לבין פינסק שבליטא.²⁶ אם קיומה של אדמת פשמישל בנפרד מן העיר פשמישל לא היה ידוע עד כה, ואף לא היה ידוע על דמביצה ועל שימיאטיץ' כקהילות עצמאיות, הרי שאוליקה נתפסה עד כה בטעות כיחידה נפרדת, אף על פי שהייתה חלק אינטגרלי מגליל וולין.²⁷ האזור שבין דמביצה לבין סמבור, כלומר שבין גליל רוס לבין גליל פולין קטן, היה מחולק ליחידות המנהליות הקטנות ביותר, מבין עשרים ושלוש היחידות המנהליות שהיו בתחומי הכתר הפולני. מן הרשימות עולה עוד, כי הקראים בכל מקומות יישובם בתחומי הכתר הפולני שילמו את מס הגולגולת שלהם יחדיו עם היהודים. הוא נאסף כמו מס הגולגולת היהודי ונכלל באופן קבוע ברשימות החלוקה.²⁸ כמו כן, ברשימה הכללית, למרות מגבלותיה, ניתן לראות תנודות ושינויים בעלי משמעות.

יש מקום להשוות בין הנתונים של רשימות מס הגולגולת היהודי, ובפרט הרשימה משנת 1764, ובין המפקד של 1764. לא ניתן לערוך כאן השוואה מפורטת, ונסתפק בציון כמה מסקנות בולטות. החלוקה האדמיניסטרטיבית של המפקד היא החלוקה הפולנית, בניגוד לרשימות מס הגולגולת, שנערכו כאמור בפולנית לפי החלוקה האדמיניסטרטיבית היהודית. עובדה זו מקשה על ההשוואה אך אינה הופכת אותה בלתי אפשרית. מהשוואת נתוני המפקד לרשימת המס משנת 1764 עולה, שהיו שינויים של ממש מחד גיסא וזהות רבה מאידך גיסא. להבהרת הדברים נבחן לדוגמה את גליל לובלין, הואיל והוא חופף בחלוקה היהודית את הגליל בחלוקה הפולנית. במפקד מופיעות כעשרים ערים ועיירות בגליל לובלין שאינן מופיעות ברשימת המס משנת 1764, ולעומת זאת ישנן עיירות המופיעות ברשימת מס הגולגולת ואינן מופיעות במפקד. בנוסף לכך, אין התאמה בין הסכומים ששילמו אותם מקומות יישוב בגליל לובלין על פי רשימת המס ובין מספר תושביהם על פי המפקד, כפי שעולה מן הטבלה הבאה.

שם היישוב	מספר התושבים	גובה התשלום
קאלינובשצ'יזנה	325	350 זלוטי
לובלין	1,383	30 זלוטי
ויניאווה	403	270 זלוטי
זאקליקוב	203	450 זלוטי
קוצק	489	825 זלוטי
צ'יימירניקי	250	618 זלוטי
לוקוב	543	1,333 זלוטי
אוסטרוב	187	450 זלוטי
ראדזין	537	1,545 זלוטי

26 ראו היילפרין, שם.

27 זו טעות רווחת למדי. ראו למשל: A. Leszczyński, *Sejm Żydów Korony 1623–1764*, Warszawa, 1994, p. 68

28 עובדה זו הייתה ידועה כשלעצמה, אבל הפירוט היה בלתי ידוע.

בולטת כאן התופעה שהיינו מצפים לה: הקהילות החזקות משלמות פחות ואילו הקהילות החלשות נושאות ברוב נטל המס, ללא כל יחס בין מספר התושבים לגובה המס. אמנם, כבר ראינו שישנן קהילות שנטל המס אינו מוטל עליהן מדי שנה בשנה, ולכן לא בכל שנה מופיעות כל הקהילות השייכות לאותו הגליל, ואם כן סכומי התשלום צריכים להתחלק על פני מספר שנים. ואולם, הסך הכולל ששילם גליל לובלין בשנת 1764 על פי רשימת מס הגולגולת וזה כמעט למספר כלל התושבים בגליל על פי המפקד: גליל לובלין נדרש לשלם 14,135 זלוטי פולני בשנת 1764, ואילו מספר תושבי הגליל על פי המפקד היה 14,105. נתון זה איננו מקרי והוא חוזר על עצמו ברוב היישובים.²⁹ קשה מאוד להבין את פשר התופעה, לפחות בשלב הנוכחי של המחקר. עם זאת, ניתן להעלות שתי השערות מנוגדות. האחת, שסכום מס הגולגולת הכולל של 220,000 זלוטי, אשר לא השתנה משנת 1717, שיקף בצורה אמינה ביותר את מספר היהודים בממלכת פולין-ליטא. מסקנה זו קשה כמובן מבחינות רבות. השערה אחרת, מנוגדת, אם כי אולי הגיונית יותר, היא שהמפקד של שנת 1764 אמן הרבה פחות ממה שנטו לחשוב רוב החוקרים, ולמעשה נערך ברובו על סמך רשימות פנים-יהודיות וספירה יהודית מסורתית. מסקנה חד משמעית יותר תתאפשר כמובן לאחר השוואה מפורטת בין המפקד לכלל רשימות מס הגולגולת היהודי מן השנים 1717–1764. הרשימות הפרטניות של מס הגולגולת היהודי יסייעו בידינו להציע שחזור כמעט מלא של מפת ההתיישבות היהודית בתחומי הכתר הפולני במאה ה־18. הרשימות כוללות את כל הערים והעיירות ואת כל הכפרים שישבו בהם יהודים בכל גליל וגליל, לפחות במשך מספר שנים, ולעתים קרובות ביותר גם הובאה רשימה מלאה של החוכרים ובעלי המלאכה, בערים ובעיירות ובמיוחד בכפרים. עם זאת, ראוי להסתייג ולומר שיש ערים המופיעות לעתים נדירות בלבד ברשימות המיסוי. בערים אלה הייתה התיישבות יהודית 'בלתי חוקית', והכוונה לערים בעלות זכות 'שלא לסבול יהודים' ('De non tolerandis Iudaeis'),³⁰ כגון ורשה, סמבור וקמייניץ. פדולסקי. דומה שרק עיבוד מלא של החומר יוכל להסביר את הופעתן של ערים אלה בצורה נדירה ולא שיטתית.

לפי שעה ניתן לשער, כי היהודים הרבים שישבו ב'יורדיקות' (מובלעות בעיר שהיו בבעלות השלכטה, הכנסייה או אף המלך והיו מחוץ לתחום השיפוט העירוני) שבערים אלה ייתכן שלא שילמו מס כלל. אם אמנם יתברר כי יהודים היו פטורים מתשלום מס, או שנדרשו לשלם לעתים נדירות בלבד, תתבהר לנו סיבה נוספת, כבדת משקל, לנהירתם של היהודים ל'יורדיקות' אלה. אף נוכל להבין טוב יותר את תנאי החיים של היהודים ב'יורדיקות' ואת היחסים בין היהודים לשלכטה באופן כללי. ואולם, ייתכן שנגלה כי היהודים תושבי ה'יורדיקות' אכן שילמו מס, אם כי הדבר לא סביר במיוחד, והם לא הופיעו באופן מסודר ברשימות הרשמיות מכיוון שהתיישבותם בערים אלה הייתה 'בלתי חוקית' במובן מסוים.

29 לנתונים על תשלומים ראו: ASW, dz. 84, syg. 54. להשוואה עם נתוני המפקד ראו: מאהרר (לעיל, הערה 9), טבלה 3 מס' 12.

30 הזכות 'שלא לסבול יהודים' ידועה היטב ונדונה בהקשרים שונים בחיבורים רבים. ראו לאחרונה: גולדברג (לעיל, הערה 6), עמ' 80–89.

ואולי ניתן לקשור זאת לעובדה שכבר צמדנו עליה, שערים ועיירות רבות מופיעות לסירוגין מדי כמה שנים, באופן עקבי פחות או יותר. ייתכן שהדבר נעשה בכוונה תחילה, כדי להקל את עול המס על ידי הטלת אחת לכמה שנים. זאת ועוד, שיטה זו של הטלת המס לסירוגין על ערים ועיירות שונים הותירה אפשרות לתמרון רב יותר בידי ההנהגה היהודית. את ההשלכות האפשריות של נתונים אלה על חישובי הדמוגרפיה היהודית במאה ה'ח' אני מותירה לדמוגרפים מומחים, אך ברור שלמרות כל המגרעות שצוינו, ואולי נוספות שיתגלו בעתיד, רשימות אלה מרחיבות באופן ניכר את ידיעותינו על מספר היהודים בתחומי הכתר הפולני במאה ה'ח'.

ה. סוגיות שונות בשולי רשימות מס הגולגולת

מלבד מפת ההתיישבות היהודית, ניתן להסיק מסקנות שיטתיות מרשימות מס הגולגולת היהודי בעוד נושאים מרכזיים: העיסוקים הכלכליים העיקריים של היהודים בתחומי הכתר הפולני ובראשם החכירה, שהייתה העיסוק היהודי המרכזי בתקופה זו; רישום הגלילות השונים; וההנהגה היהודית בתחומי הכתר במאה ה'ח' – אופייה ודפוסי פעולתה.

1. מקצועות היהודים

ברשימות המפורטות של מס הגולגולת היהודי נזכרים, כמעט מדי שנה בשנה, גם חוכרים, סוחרים ובעלי מלאכה, תוך ציון שמם, עיסוקם ומקום מגוריהם. על פי רוב מופיעים גם בני משפחתם של אנשים אלה החיים עמם, וליד כל שם כתוב סכום המס שעליו לשלם. רוב השמות הללו הם של אנשים חיים בכפר, אם כי לעתים ישנו גם מידע על חוכרים, סוחרים ובעלי מלאכה בעיר (בעיקר לובלין), הן מידע אישי הן גובה המס שהוטל עליהם. סוחרים מופיעים, כמובן, בערים בלבד. לעומת זאת, רוכלים מופיעים הרבה גם ברשימות מן הכפרים. ככלל, רישום מקצועותיהם של בעלי המלאכה היהודים או עיסוקים אחרים של יהודים, מלבד החכירה, איננו שיטתי, ועל כן קשה להסיק מסקנות מבוססות. אף על פי כן, האזכורים הרבים מרחיבים את ידיעותינו על עיסוקיהם הכלכליים של היהודים במאה ה'ח'. רישום אופייני נראה בדרך כלל כמו זה המופיע בגליל לובלין בשנת 1752: 'לייב הרוכל 40 זלוטי, הרשק הגלב (החובש, cyrulik) 10 זלוטי, איליה החייט 20, דוד הפונדקאי 15 זלוטי, דוד הזגג 10, הרשל הקצב 15 זלוטי'.³¹ בכפר Tula שבגליל ונגרוב בשנת 1725 מופיעים 'החובען היהודי זוסמן יחזיו עם זנון הזגג'.³² בכפר קומורוב (Komorow) שבגליל ונגרוב מופיעים בשנים 1725 ו-1726 'הגלב לייבה ועמו שם חייט'.³³ בעיר ז'וחוב (Żochow)

ASW, dz. 84, syg. 43, p. 10 31

ibid., syg. 15, p. 229; syg. 16, p. 206 32

שם. 33

שבגליל קרקוב, בשנת 1754, מופיע הסוחר הרשקו.³⁴ בעיר פשיסוכה (Pszysucha) שבגליל לובלין, בשנת 1755, מופיע הסוחר ויגדור (אביגדור) יחד עם ילדיו.³⁵ בכפר קונרי (Konary) שבגליל לובלין, בשנת 1740, מופיע 'יודקה' [יהודה] יצרן הבדים' (רוכל הבדים? Sukennik).³⁶ ובכפר סביז' (Swirzi) שבגליל ונגרוב, בשנת 1726, נזכר אופה.³⁷

די בדוגמאות בודדות אלה, מבין עשרות רבות המצויות ברשימות מס הגולגולת, כדי להסיק כמה מסקנות חשובות. ראשית, בכפרים פולניים ישבו לא רק החוכרים השונים אלא גם בעלי מלאכה ובעלי מקצועות אחרים, כמה מהם בסיסיים ביותר, כגון זגג, אופה או כובען. לא היינו מצפים למצוא יהודי היושב דרך קבע בכפר ועוסק בהם, כי היה סביר יותר שהאיכרים המקומיים יעשו מלאכות פשוטות אלה. ביחס לכובענים ולחייטים, ידוע שהיו מוכרים את תוצרתם גם בכפרים, אבל מפתיע שאותם בעלי מלאכה מצאו פרנסה מספקת בכפר וגילו את רצונם לשבת בו דרך קבע. לעתים קרובות ביותר נזכרים רוכלים יהודים היושבים באופן קבוע בכפר ומחזיקים בו דוכן מסודר, בנוסח 'מכולת' כפרית. לעומת זאת, מממצאי המפקד של 1764 הגיע מאהלר למסקנה, שרוכלים מעין אלה ישבו בכפר לעתים נדירות בלבד, והפונדקאי המקומי מילא בדרך כלל את תפקיד בעל המכולת. הנחה זו של מאהלר נשמעת הגיונית, משום שרבים מחוזי החכירה כללו סעיף מפורש שחייב את הפונדקאי למלא תפקיד של בעל מכולת.³⁸ ברם, מרשימות מס הגולגולת היהודי עולה תמונה שונה לחלוטין: רוכלים יהודים רבים למדי לא רק עברו בכפר כדי למכור בו את מרכולתם, אלא גם ישבו בו דרך קבע. רבים מאוד ה'גלבים' היהודים שהתגוררו בכפרים, ונראה שרובם מילאו תפקיד של חובשים, דהיינו רופאים מקומיים. תופעה זו של גלב המשמש רופא הכפר ידועה היטב בתולדות אירופה במאות ה'י"ז-ה'י"ח. ברם, העובדה שהיו יהודים 'גלבים' בכפרי פולין שישבו דרך קבע בכפר ושימשו למעשה רופאים כפריים, כבר בראשית המאה ה'י"ח – עובדה זו לא הייתה ידועה עד כה.³⁹ לעומת זאת, החלבנים היהודים שישבו בכפרים על פי נתוני המפקד, וסיפקו תוצרת חלב כשרה ליהודי הערים, אינם מופיעים ברשימות מס הגולגולת כלל.⁴⁰ יש

ASW, dz. 84, syg. 45 34

ibid., syg. 46 35

ibid., syg. 30 36

ibid., syg. 16 37

ראו: מאהלר (לעיל, הערה 9), עמ' 169. 38

הרופאים היהודים היו נפוצים מאוד בפולין, כידוע, ורבים המקורות והמחקרים המזכירים אותם. ראו למשל: M. Bałaban, 'Lekarze żydowscy w dawnej Rzeczypospolitej', *Żydzi w Polsce odrodzonej*, eds. I. Schiper, A. Tartakower & A. Hafftki, Warszawa 1932, pp. 289–307; ע' רינגעלבולום, קאפיטלען געשיכטע פון אַמאָליקן יידישן לעבן אין פוילן, בוענאָס-אייירעס 1953, עמ' 183–380. הגלבים והרוקחים היהודים היו נפוצים מאוד בערים ובעיירות בפולין, אך לא היה ידוע לנו עד כה שישבו דרך קבע בכפר. תופעה זו של גלבים יהודים היושבים בכפר אינה עולה גם מן המפקד של 1764, ובמפקד מצוינים רק הגלבים היושבים בערים ובעיירות. ראו: מאהלר (לעיל, הערה 9), בעיקר עמ' 140–141.

40 ראו: מאהלר, שם, עמ' 169. חלבנים אלה מוזכרים גם בפנקס ועד מדינת ליטא בשנת 1628, תקנה קמ. ראו: פנקס ליטא (לעיל, הערה 14), עמ' 34. השוו: מאהלר (לעיל, הערה 25), עמ' 126.

חשיבות גם לידיעות על מספרם הרב של כורי המלח היהודים הנזכרים בגליל פשמישל, שתפסו מקום נכבד בפעילות הכלכלית באזור זה, כפי שמעיד המיסוי הגבוה שהוטל עליהם.⁴¹ קרוב לוודאי שכורי מלח אלה היו חוכרים של מכרות מלח, אם כי הדבר אינו מצוין במפורש.

2. החכירה

החכירה כעיסוק כלכלי מרכזי של יהודי ממלכת פולין-ליטא עוררה עניין רב, ומחקרים חלוציים חשובים נכתבו עליה, על פי מקורות מפורטים ובעלי אופי מקומי.⁴² לאור מרכזיותה של החכירה, אין פלא שברשימות מס הגולגולת היהודי במאה הי"ח נזכרים חוכרים רבים ביותר. ואולם, עתה יש בידינו לראשונה מקור שיטתי כללי על החוכרים, והוא מאפשר לנו להסיק מסקנות בעלות אופי שונה מזה של מחקרים אחרים.

נתבונן, לדוגמה, בנתונים על חוכרים משתי שנים עוקבות: בוונגרוב בשנים 1725–1726,⁴³ ובפשמישל בשנים 1754–1755.⁴⁴ מתברר כי בוונגרוב היו מאתיים חוכרים בשנים הללו ואילו בפשמישל מאה. כבר מעיון ראשוני ברשימות עולה בבירור שהייתה תחלופה גדולה מאוד של החוכרים, אפילו במשך שתי שנים עוקבות בלבד. דבר זה מאשר לחלוטין את ההנחה שזכות ה'חוקה' איבדה מאוד – שלא לומר כליל – מחשיבותה במאה הי"ח. זאת ועוד, בניגוד למה שניתן היה לצפות, מספר החוכרים ה'כלליים' היה גדול בהרבה ממספר חוכרי הפונדקים ומבשלות השיכר. רשימת שמותם של החוכרים המשלמים בנפרד מס גולגולת היא למעשה רשימה של חוכרים 'כלליים'. הדבר עולה בבירור מן הרשימות, הואיל וגם פונדקאים וחוכרי מבשלות שיכר מופיעים בהן מדי פעם בפעם, לעתים נדירות ביותר כמשלמי מס בפני עצמם, וביתר המקרים יחדיו עם החוכר הכללי.

41 ראו למשל רשימת כורי המלח משנת 1740 בגליל פשמישל: ASW, dz. 84, syg. 30: 'Żupnik Solecki z arendarzem pod Rybotyczami 100, Żupnik Tarnawski z arendarzem 80, Żupnik ze wsi Spryny w Samborszczyźnie 100...'. הסכומים שהוטלו על הכורים הללו בשנה זו ובשנים אחרות היו מאה זלוטי בממוצע, ואילו חוכרים, לשם השוואה, שילמו בממוצע ארבעים זלוטי פולני.

42 מחקרים רבים נכתבו בנושא זה. ראוי להדגיש בראש ובראשונה את מחקריו של יעקב גולדברג, המקיפים את מכלול היחסים בין החוכרים היהודים ובין הסביבה הנוצרית, הן יחסי הפונדקאים עם האיכרים הן יחסיהם עם המגנטים או עם השלטונות העירוניים. ראו: גולדברג (לעיל, הערה 6), עמ' 159–170, 232–250. נציין כמה מן המחקרים המקומיים החשובים ביותר: M.J. Rosman, *The Lords' Jews, Magnate-Jewish Relations in the Polish-Lithuanian Commonwealth during the 18th Century*, Cambridge, Mass. 1990; מ' רוסמן, 'היחס בין החוכר היהודי לבעל האחוזה הפולני: הצד השני', יהודים בכלכלה, בעריכת נ' גרוס, ירושלים תשמ"ה, עמ' 237–244; א' טלר, 'חכירה כללית וחוכר כללי באחוזה בית ראדז'יוויל במאה השמונה-עשרה', יזמות יהודית בעת החדשה, בעריכת ר' אהרנסון ושי' שטמפפר, ירושלים תשס"א, עמ' 48–78; מ' נדב, 'לתולדות ההתיישבות היהודית בכפרי מאזוביה בסוף המאה ה-17 ובמאה ה-18', תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי הביניים – קובץ מאמרים לזכרם של חיים הלל בן-ששון, בעריכת ר' בונפיל, מ' בן-ששון וי' הקר, ירושלים תשמ"ט, עמ' 717–724.

43 ראו: ASW, dz. 84, syg. 15, pp. 229–231; syg. 16, pp. 203–206.

44 ראו: *ibid.*, syg. 45, pp. 6–10; syg. 46, pp. 10–12.

כאשר מוזכרים פונדקאים, נכתב במפורש שמדובר בפונדקאי או בחוכר מבשלת שיכר, וברור שהוא משלם את מסיו באמצעות החוכר הכללי של אותו הכפר. כך, לדוגמה, מאדמת פשמישל בשנת 1754: 'החוכר עקיבא בכפר פוקוליץ ועמו שם שני פונדקאים 30 זלוטי';⁴⁵ מוונגורוב בשנת 1725: 'גרשון יחדיו עם חוכר מבשלת שיכר בטרגוב 25';⁴⁶ ומאדמת פשמישל בשנת 1740: 'החוכר בכפר זורביצי ליד פשמישל ועמו שם פונדקאי'.⁴⁷ גם אם נניח שמקצת החוכרים היו גם פונדקאים, עדיין יהיה עלינו לקבוע שרובם אינם פונדקאים.

ואולם, חוכרים 'כלליים' אלה אינם תואמים את הדגם של החוכר 'הכללי' הידוע במחקר. הם אינם חוכרים 'כלליים' של אחוזות גדולות, סוג חכירה שהיהודים חדלו לעסוק בו בגלל התחרות עם השלכטה עוד במהלך המאה הי"ז, וגם אינם חוכרים 'כלליים' של זכויות מנופול באחוזת או באגד אחוזות, האחראים לתת-חוכרים פונדקאים הכפופים להם. רוב החוכרים ה'כלליים' המופיעים ברשימות מס הגולגולת מזהים עם כפר אחד בלבד. זאת ועוד, חוכרים 'כלליים' על פי הדגם המתואר במחקר מופיעים גם הם ברשימות מס הגולגולת, אך לעתים נדירות מאוד. דוגמה נדירה מעין זו רשומה ביחס לקהל טיקוצ'ין בשנת 1740: 'החוכר של הפולוורק ברודזייניץ'.⁴⁸ מקרה אחר שבו מוזכר חוכר כזה הוא מאדמת פשמישל בשנים 1754-1755: 'החוכר של אגד האחוזות בניקלוביץ, ליד סונדובה-ווישניה'.⁴⁹ ניתן אפוא להניח כי רוב מוחלט של החוכרים המוזכרים ברשימות מס הגולגולת הם חוכרים 'כלליים' של כפרים. לאור זאת ניתן להסיק, שבתחומי הכתר הפולני במאה הי"ח רווחה מאוד צורת ביניים של חוכר 'כללי' – החוכר הכללי של הכפר – שלא הייתה ידועה עד עתה, וליתר דיוק, לא היה ידוע עד כמה היא הייתה רווחת, שהרי לפנינו רשימות של מאות חוכרים כאלה בכל שנה ושנה. בעול המיסוי העיקרי נשאו חוכרים אלה דווקא, הן ביחס לפונדקאים הן ביחס לקהילות היהודיות, כפי שנראה להלן. אף ראוי לציין שישנם מקרים רבים שבהם נזכר שהחכירה היא בשותפות בין מספר יהודים, אפילו כאשר מדובר בכפר אחד. כך, למשל, בשנת 1725 בגליל ונגרוב: 'החוכר לייב יחדיו עם אברהם בכפר ווליה רוטובסקה', או 'החוכר דוד בשותפות עם יוסף בכפר מנצ'יניה'.⁵⁰

דגם רווח אחר הוא חכירה משותפת עם בני משפחה אחרים, לרוב שותפות בין חוכרים לחתניהם, אך ידועים גם מקרים רבים של שותפות בין אבות לבנים או בין אחים. לדוגמה, באדמת פשמישל בשנת 1755: 'החוכר לייבה עם חמו ששמו אבא בכפר סטרייבניק'; ממקום זה בשנת 1754: 'החוכר הרשקו עם חתנו בכפר פרוטקוביץ'; ובאותה השנה: 'החוכר מקושין יחדיו עם בניו וחתנו'.⁵¹ ישנם כמובן מקרים שבהם יהודי אחד חוכר כפרים אחדים. בפשמישל בשנים 1754-1755 מופיע 'החוכר בכפרים בביצה, באחוז וסקופוב 60 זלוטי'.⁵²

45 ראו שם.

46 ראו: ASW, dz. 84, syg. 15, pp. 229–231; syg. 16, pp. 203–206.

47 *ibid.*, syg. 30.

48 שם.

49 ראו: ASW, dz. 84, syg. 45, pp. 6–10; syg. 46, pp. 10–12.

50 ראו: *ibid.*, syg. 15, pp. 229–231; syg. 16, pp. 203–206.

51 ראו: *ibid.*, syg. 45, pp. 6–10; syg. 46, pp. 10–12.

52

חוכרים רבים באו מאזורים מרוחקים ושונים. למשל בגליל לובלין בשנת 1740 נזכרים בין היהודים ששילמו מס בנפרד: יעקב מוורוצלאב, יוזף מגדנסק וולף מקרקוב.⁵³ יש לציין כי רשימות החוכרים הגדולות ביותר הן, כצפוי, מן האזורים שבמזרח המדינה, אבל גם ממרכז המדינה ומצפונה. הדוגמה הבולטת ביותר היא של מאות חוכרים מגליל ונגרוב המופיעים ברשימות. הם נושאים בתשעים אחוז מעול המיסוי בגליל זה ברוב השנים הנדונות. כלומר, באזורים שבהם לא היו אחוזות גדולות אנו מוצאים עשרות חוכרי כפרים.

3. גליל ונגרוב

גליל ונגרוב (Wągrów) היה מיוחד במינו במבנה הרישום שלו. בגליל זה נרשמו שש ערים ראשיות עם הכפרים שמסביבן: קלושין (Kałuszyn), מונקו בודי (Makobody), ונגרוב, קוסוב (Kosów), צ'יז'וב (Czyżów) ואוסטרובייה (Ostrowia). שתי ערים אינן מופיעות – ורשה ונייגוב (Niegów) – אבל מופיעים הכפרים שמסביבן. ראוי לציין שהגבול בין עיר לכפר בגליל ונגרוב מטושטש ביותר. כך למשל העיירה מינסק (מזובייצקי), שהיא היום העיר הגדולה במחוז, מופיעה ברשימה של הכפרים שמסביב למונקובודי (דבר מוזר כשלעצמו, שהרי היינו מצפים למצוא אותה ליד קלושין), וכבר אז נזכר שיושבת בה קהילה יהודית. גם בעיירה סטוצ'ק (Stoczek) שליד ונגרוב, הנכללת בין הכפרים שמסביב לוונגרוב, יושבת קהילה יהודית. או להפך, הכפר ונסובה (Wąsowa) מופיע גם ככפר ליד אוסטרוביה וגם כריכוז של כפרים ליד ונסובה, כלומר כמעין כפר ראשי. ראוי לציין עוד, כי לכל אורך המאה הי"ח לא שילמו היהודים היושבים בוורשה ובנייגוב כל מס.

אם נשווה את המידע על גליל ונגרוב בשנות העשרים של המאה הי"ח למידע על מקום זה בשנות החמישים,⁵⁴ ניווכח שחל בו שינוי של ממש. בשנת 1755 היו סביב קלושין שבעה כפרים, ובהם שני פונדקאים וחמישה חוכרים כלליים של הכפר. קלושין העיר שילמה 66% מהמס (450 זלוטי), החוכרים 29.4% (30–50 זלוטי), והפונדקאים 4.4% כל אחד (כ"5 זלוטי). סביב העיר מונקובודי היו שישה כפרים ושבעה חוכרים בכפרים; העיר שילמה 43% (150 זלוטי), ואילו החוכרים 57% (30–60 זלוטי כל אחד). לעיר ונגרוב היו שייכים שני כפרים ועיירה. ונגרוב עצמה שילמה 48% (194 זלוטי), העיירה סטוצ'ק שילמה 37% (120 זלוטי), ושני החוכרים של הכפרים מדניק שליד סטוצ'ק וכפר גטקי שילמו 15% (30 זלוטי) כל אחד. העיר קוסוב שילמה 75% (200 זלוטי), ולידה היו שלושה חוכרים בארבעה כפרים ששילמו 25% (66 זלוטי). העיר צ'יז'וב שילמה 76.5% (340 זלוטי), וחמישה חוכרים שחקרו ארבעה כפרים שהשתייכו אליה שילמו 23.5% (105 זלוטי). העיר אוסטרוביה לא שילמה דבר בשנת 1755 (בשנת 1754 שילמה 14% אחוז); שישה חוכרים בשבעה כפרים שהיו שייכים אליה שילמו 80%, ואת היתרה שילמו יהודים תושבי הכפר ונסובו (Wąsowo). ורשה עצמה לא

52 שם.

53 ASW, dz. 84, syg. 30

54 להשוואה עם שנות העשרים ראו לעיל, ליד הערה 44.

שילמה, כאמור, דבר. מסביב לעיר היו עשרה כפרים: Zbytki, Ziarno, Miłosna, Borków, Targówek, Mamki, Wołumin, Ducki, Małe, Dębe, Kaleń והיו בהם ארבעה חוכרים. במילוסנה, בבורקוב ובמלידנבה שמאחורי פרגה היו שני חוכרים ועוד שני פונדקאים. בז'ירנו שילמו החוכרים 77% והפונדקאים 27%. מסביב לנייגוב היו ארבעה כפרים שבהם היה חוכר אחד ופונדקאי אחד; החוכר שילם 33% והפונדקאי 67%.⁵⁵

אנו עדים אפוא לירידה של ממש, כמעט לעשירית, במספר החוכרים בגליל ונגרוב בין שנות העשרים לבין שנות החמישים. לא ברור אם מספרים אלה משקפים ירידה במספר החוכרים בגליל ונגרוב או שינוי במדיניות המיסוי הפנים-יהודית. מכל מקום, אם מדובר בשינוי במדיניות המיסוי, הרי שינוי זה היה בוודאי שינוי מקומי, שכן באדמת פשמישל בשנות החמישים הייתה מגמה הפוכה, וחל גידול של עשרות אחוזים במספר החוכרים. ואולם, גם כאשר מספר החוכרים בגליל ונגרוב ירד לעשירית, עדיין נשא החוכרים בחלק ניכר מעול המס. עובדה זו מאשרת את הטענות החוזרות ונשנות, שהושמעו בסיים ובסיימיקים הפולניים במהלך המאה ה'י"ח מפי המגנטים, שרצו להגן על חוכריהם היהודים, כי החוכרים הללו נושאים בעול המיסוי העיקרי. הדבר היה למורת רוחם של המגנטים, והללו העדיפו שכל 'ראש' ישלם את מס הגולגולת היהודי כבעבר. וכך כתוב בהחלטות הסיימיק של סונדובה-וישנייה משנת 1716:

זקני היהודים באמתלה של מס-הגולגולת היהודי... מכבידים על החוכרים היהודים שלנו בצורה בלתי נסבלת. הם נותנים לאסיגנטורים שונים אסיגנציות (=שטרי חוב) מעבר למה שהם חייבים, כאילו הם חייבים לשלם פי עשרה יותר מ[יהודים] אחרים ולעתים אף יותר מכך. בגלל זה החוכרים היהודים מוכרחים לברוח ולעזוב את החכירות שלהם...⁵⁶

4. אדמת פשמישל

נציין מסקנות אחדות העולות מן הרשימות מאדמת פשמישל. ראשית, אדמת פשמישל מופיעה תמיד כיחידה אדמיניסטרטיבית נפרדת, הן מהקהילה הראשית של העיר פשמישל הן מגליל רוס, כפי שציינו לעיל. באדמת פשמישל היו שלושים ערים ועיירות, ויהודי הכפר מדיקה, השייך לסטרוסטבו מדיצקי, נזכרים משום מה בנפרד. ערים ועיירות אלה שילמו רק 40% מן הסכום הכולל של מס הגולגולת שהוטל על אדמת פשמישל בשנת 1754 (7,381 זלוטי), ואת השאר, 60% מן המס, שילמו החוכרים השונים. 137 חוכרים כלליים שילמו 47% מהמס, וכל אחד מהם מופיע בשמו המלא. 9 פונדקאים שילמו 1%, ורוב הרשימות לא ציינו את שמותיהם כי הם מופיעים כנלווים לחוכר הכפר. שישה חוכרי מכרות מלח, שגם הם אינם מצוינים לרוב בשמם, שילמו עוד 2% מהמס, ואת היתר, כלומר עוד 10%, שילמו אנשים

⁵⁵ למידע על גליל ונגרוב בשנות החמישים ראו: ASW, dz. 84, syg. 45, 46

⁵⁶ ראו: *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, XXII, Lwów 1932, n. 259, c. 15, pp. 648–649*. על טענות אלה של השלטון ועל ניסיונותיה להגן על חוכריה ממיסוי זה, ראו: קליק (לעיל, הערה 6), עמ' 35.

שאינם נכללים בשום קטגוריה מאלה שהזכרנו עד כה: היהודים החיים בסטרוססבו מדיצקיי (3%), היהודים החיים מחוץ לחומות פשמישל (המשלמים בנפרד), היהודים החיים מעבר לנהר סאן ליד פשמישל,⁵⁷ השוחט מושקו בעיירה פילשטין, הנזכר כמשלם מס נפרד יחד עם שני חוכרים אחרים מאותה עיירה (שלושתם ביחד משלמים סך גבוה יחסית של 108 זלוטי), ועוד כיוצא בהם.⁵⁸

רוב החוכרים בפשמישל חכרו אדמות פרטיות, כי המקרים של חכירה באדמות המלך או באדמות הכנסייה רשומים בנפרד. כך, למשל, באדמת פשמישל ישנם שני מקרי חכירה מהכנסייה: כפר אחד השייך לדומיניקנים וכפר אחר השייך לישועים – שניהם מן הכנסייה הקתולית, אף שבאזור הזה שלטו הפרבוסלבים דווקא.⁵⁹ ברשימות של אדמת פשמישל מצוינים החוכרים של הכפרים, שהם הרוב המוחלט, וכן חוכרים של שלוש עיירות. החוכרים והפונדקאים מן הערים שבאדמת פשמישל נכללו כנראה עם כלל משלמי המסים בערים השונות.

5. לובלין

לעתים מופיע פירוט גם של החוכרים העירוניים – בעיקר בעיר לובלין, המופיעה בנפרד מגליל לובלין. הפירוט של משלמי המסים בעיר לובלין מעניין במיוחד. העיר שילמה בשנת 1740 סך של 2,253 זלוטי. קהל לובלין שילם 21% בלבד (482 זלוטי), 32% שילמו היהודים החיים בקאלינובשצ'יזנה (Kalinowszczyzna) שליד לובלין, שלא היו שייכים לקהל, עוד 22% שילמו יושבי פרוור אחר של לובלין, וינייבה (Wieniawa), שגם הם לא השתייכו לקהל לובלין, ועוד 24% שילמו 12 חוכרים משנים-עשר כפרים ליד לובלין, שמסיהם לא היו שייכים לגליל לובלין אלא לעיר לובלין.⁶⁰

הנתונים מלובלין משנת 1755 שונים לחלוטין.⁶¹ קהל לובלין עצמו שילם רק 4.5% מסכום מס הגולגולת של העיר, 77% שילמו יהודי הפרוור קאלינובשצ'יזנה, ו-18% שילמו תשעה חוכרים. כל החוכרים הנזכרים ברשימה של שנת 1755 אינם נזכרים ברשימה משנת 1740. יתר על כן, לא רק שהחוכרים שונים אלא ששמונה מתוך התשעה הם חוכרים של נכסי דלא ניידים בעיר – שלושה מהם חוכרים של נכסי כנסייה (של אוגוסטינים, של כרמליטים ושל כנסיית השילוש) ורק אחד חוכר של כפר, הכפר דזיישינוטה (Dziesiąta) שליד לובלין. ואולם גם כפר זה הוא חכירה חדשה, ואילו חוכרי שנים-עשר הכפרים שהוזכרו בשנת 1740 אינם מופיעים ברשימה כלל.

על דרך ההכללה, הרשימות מצביעות בבירור על כך שישנה חלוקה של עול המיסוי, ובכל שנה נושאים בעול אנשים אחרים. אותם האנשים ואותן העיירות והערים שילמו מס

ASW, dz. 84, syg. 54 57

ראו: 10–12 pp. 46, syg. 45, pp. 6–10; *ibid.*, syg. 45, pp. 6–10; syg. 46, pp. 10–12 58

שם. 59

ASW, dz. 84, syg. 30 60

ibid., syg. 45 61

רק אחת לכמה שנים, ובשנים אחרות היו ערים ועיירות אחרות או קבוצות אחרות באותה העיר נושאות בעול. עול המיסוי העיקרי בלובלין נפל על הפרוורים, על סביבות העיר או על חוכרים, ורק חלק קטן מן המס הוטל על חברי הקהילה המיוחסת עצמה. כפי שראינו לעיל, בשנת 1764 שילם קהל לובלין סך של 30 זלוטי בלבד.⁶² קשה לקבוע לפי שעה אם היחס הזה היה אופייני לכלל הקהילות הראשיות, או שמא היה ייחודי ללובלין, ונבע מטענת הבורגנים של העיר שיש להם זכות 'שלא לסבול יהודים'. ואולם כתב הזכויות 'שלא לסבול יהודים' שניתן לעיר לובלין, להבדיל מערים אחרות, לא נמצא מעולם.

בסוף רשימת החלוקה של מס הגולגולת היהודי לפי גליל, אדמה או קהילה מופיע לרוב גם סכום מסוים שחלוקתו נתונה לשיקול דעתם של ראשי אותה היחידה. סכום זה יכול היה להיות למטרות שונות: גבייה נוספת בעבור קהילה כלשהי שלא שילמה את המס שלה ואחרים נאלצו לחפות עליה; סכום ששילמו החוכרים ללא פירוט שמותיהם, וברשימה מופיע רק הסכום שיש לחלק ביניהם על פי שיקול דעתם של ראשי היחידה המדוברת; סכומים שנועדו לתשלום משכורות – לפקידיו אוצר הקוורטה, לרבנים שונים, לפקידיו ההנהגה היהודית עצמם, ועוד. כאשר מופיע סכום כזה, שחלוקתו מסורה בידי ראשיה של אותה היחידה, הם מוזכרים בשמם המלא, תוך ציון תפקידיהם השונים ומקומות מושבם.

6. ההנהגה

מרשימות מס הגולגולת היהודי ניתן כאמור לשרטט תמונה מלאה של ההנהגה היהודית בתחומי הכתר הפולני במאה הי"ח, שכן ברשימות נזכרים מנהיגים בכל הרמות: ראשי קהילות מקומיות וראשיות, חוכרי אדמות, חברי ועדים של גלילות ואנשי ועד ד' ארצות. נציין כמה נוסחים אופייניים המזכירים מנהיגים. מגליל פוזנן וקאליש בשנת 1762: 'סך 648 זלוטי לחלוקה בידי אברהם יוסף, הנאמן הראשי של יהודי הכתר ושל פולין גדול אשר יושב בלשנו'; מגליל רוס באותה השנה: 'סך 1,200 זלוטי למשכורת לרב חיים, רבה של פלונסק, הנאמן של יהודי וולין אשר יושב בפילצה, שיחולקו ויאספו על ידי ברק רבינוביץ' הנאמן של יהודי רוס'; מגליל פודוליה באותה השנה: 'סך 850 זלוטי שיחולקו בידי ברק, הרב של ייזלוביצה, הנאמן הראשי של יהודי פודוליה בייזלובייץ'; באותה שנה באורדינציה זמויסקה:

3,259 זלוטי לחלוקה בידי אברהם הרב של טרלוב, הנאמן של יהודי הכתר של זמושץ' ועל ידי יצק [יצחק] רבינוביץ' מטרנוגרוד פרנס אדמת אורדינציה זמויסקה, המתגוררים בזמושץ'... סך 600 זלוטי, המשכורת של אברהם הרב של טרלוב, נאמן יהודי הכתר ושל זמושץ' תאסף על ידי ברק הרב של צייכאנוביץ' והנאמן של יהודי הכתר בצייכאנוביץ'...⁶³

כבר מדוגמאות בודדות אלה, משנת 1762, עולה בבירור שהרשימות אוצרות בחובן מידע רב וחשוב על אנשי ההנהגה היהודית במאה הי"ח: מקום מגוריהם, משרות נוספות שנשאו

ibid., syg. 54 62

ibid., syg. 52 63

בהן, משכורותיהם, ועוד כיוצא באלה. מידע שיטתי זה עולה בהרבה על הנתונים האקראיים הרבים שהיו בידינו על ההנהגה היהודית עד כה, כפי שמופיעים, בין היתר, אצל היילפרין, בלבן, ויינריב ונדב, ובמחקרים ובמקורות פנים-יהודיים אחרים.⁶⁴ לאחר ניתוח כל הרשימות ניתן יהיה להרכיב תמונה מלאה של ההנהגה היהודית בתחומי הכתר הפולני במאה הי"ח, על סמך מכלול הנתונים.⁶⁵

אם נקפיד לשמור בתרגום לעברית את הניסוח הפולני של משרות אנשי ההנהגה, כדי למנוע אי הבנות ולשקף נאמנה את החלוקה העולה מן המקור (מכיוון שישנן הגדרות שאינן תואמות את הנוסח העברי המקובל), ניווכח שהיו ארבעה נושאי משרות: סופר (pisarz), נאמן (wiernik), פרנס (marszałek) וראש (starszyj). שלוש המשרות הראשונות מופיעות גם ברמה הארצית של הכתר הפולני, כלומר ברמה של ועד ד' ארצות, וגם ברמה של גלילות ואדמות. ראשים מופיעים במסגרת של גלילות ושל קהילות בתוך הגלילות.

ציון ראשי הקהילות בתוך הגלילות מאפשר לשחזר את המבנה הפנימי של הגלילות, אף שאין הוא משתקף כלל ברשימות המס עצמן, המורכבות כאמור מעשרות ערים ועיירות, ללא ציון שייכותן הפנימית. חלוקה פנימית זו של הגלילות תואמת בחלקה בלבד את החלוקה הידועה במחקר, כך, למשל, לפי רשימות מס הגולגולת יש בפולין קטן חמש קהילות שיש בהן קהל: אופטוב, טרנוב, נובומייסטו, פינצ'וב ואולקוש. בפולין גדול שלוש קהילות: קאליש, לשנו וקרלוטשין. בגליל רוס ארבע קהילות: ברודי, זולקייב, טיסמייניץ ולבוב. בגליל וולין הקהילות תואמות גם את החלוקה האדמיניסטרטיבית לאדמות המופיעה ברשימות המס: אוסטרוב, וולודימיז', לוצק, קובל וקשמייניץ. בשאר היחידות אין חלוקה פנימית כזאת. אף ניכרים לעין הקשרים המשפחתיים בין נושאי המשרות הבכירות בהנהגה היהודית, ובנושא זה יש ברשימות המס מידע חדש רב ערך. ידוע במחקר כי חברי ועד ד' ארצות וגורמים אחרים התנגדו מאוד להענקת משרות לרבנים.⁶⁶ על רקע זה בולט מאוד מקומם של רבני יישובים קטנים וגדולים בכל מערך המשרות של האוטונומיה היהודית בתחומי הכתר הפולני,

64 ידיעות על חברי ההנהגה היהודית במאה הי"ח פוזרות במקורות ובמחקרים רבים, אך מירב המידע המסודר יחסית מופיע בחיבורים הבאים: י"מ צונץ, עיר הצדק – תולדות רבני קראק והקהלה בשנים ר"ס-תרט"ז, לבוב 1874; פ"ה וועטשטיין, דברים עתיקים מפנקסי הקהל בקראקא לקורות ישראל וחכמיו... בפולניא בכלל ובקראקא בפרט, קראקא 1900; הנ"ל, מפנקסי הקהל בקראקא – לקורות ישראל וחכמיו, ברסלויא 1901; הנ"ל, קדמוניות מפנקסאות ישנים: לקורות ישראל בפולין בכלל ובקראקא בפרט, קראקא תרנ"ב; M. Bałaban, *Historja Żydów w Krakowie i na Kazimierzu*, 1304–1868, I–II, Kraków 1931–1936. את רוב המידע שפורסם לפני מלחמת העולם השנייה ניצלו היילפרין (לעיל, הערה 2); ד' אברון (עורך), פנקס הכשרים של קהילת פוזנא (שפ"א-תקצ"ה), ירושלים תשכ"ז; מ' נדב (עורך), פנקס קהל טיקטין שפ"א-תקס"ו – הסכמות, החלטות ותקנות כפי שהעתיקן מן הפנקס המקורי ישראל היילפרין, א-ב, ירושלים תשנ"ז-תש"ס.

65 למעשה כבר הכנתי רשימה מפורטת מעין זו, אך מפאת קוצר היריעה לא אוכל לפרסמה במסגרת מאמר זה. לבסיס נתונים ראשוני של רשימה זו, ראו: ASW, dz. 84, syg. 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 23, 25, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 51, 52, 53, 54.

66 ראו: היילפרין (לעיל, הערה 2), עמ' 324–328; גולדברג (לעיל, הערה 6), עמ' 140.

וניתן לומר כי רוב הרבנים נשאו במשרה רבנית ו'חילוניות' יחדיו. דואליות זו הייתה דומה במשהו לדואליות במצבם של בישופים פולניים באותה תקופה.⁶⁷

לסיכום, הסוגיות שנדונו בקצרה במאמר זה פותחות צוהר לחומר העשיר המצוי בארכיון אוצר הצבא הפולני על תולדות פולין בשנים 1764–1717. רשימות מס הגולגולת מספקות לנו בסיס שיטתי יחיד במינו לדין סטטיסטי וכוללני על תולדות היהודים בתחומי הכתר הפולני במאה ה'י"ח. לראשונה ניתן לשרטט מפה מדויקת ומפורטת של היישוב היהודי במאה זו, ובכלל זה ההתיישבות היהודית בכפרים; לתאר את היקפה המלא של החכירה היהודית בתחומי הכתר הפולני ואת פיזור הגאוגרפי; לשחזר את ההרכב האיש של הנהגת האוטונומיה היהודית לדרגותיה השונות – מן הקהל דרך ועדי הגליל ועד לוועד ד' ארצות; לנתח את המבנה המדויק של האוטונומיה היהודית עצמה, ועוד ועוד.

מאמר זה לא דן בדיעות החשובות והראשוניות מסוגן להיסטוריוגרפיה הפולנית הכללית, בפרט בשני נושאים עיקריים: תושבי הכפרים בכל תחומי הכתר הפולני במאה ה'י"ח, וחיל הפרשים הפולני, על יחידותיו השונות, מפקדיו ופיזורו הגאוגרפי באותה התקופה. קרוב לוודאי שמקורות אלה יאירו סוגיות נוספות רבות בתולדות פולין במאה ה'י"ח.

נספח*

החלוקה של מס הגולגולת היהודי לגלילות ולקהילות ראשיות, 1764–1717
בטבלה המובאת בעמודים הבאים יש רשימה של החלוקה הכללית של מס הגולגולת היהודי לגלילות ולקהילות ראשיות בתחומי הכתר הפולני בשנים 1764–1717. הרשימה המפורטת של מס הגולגולת היהודי מכל שנה ושנה כוללת עשרות עמודים. מפאת קוצר היריעה לא ניתן לפרסם במסגרת זו את הרשימה במלואה, ולכן היא כוללת רק גלילות וקהילות ראשיות.

67 על השפעת משרותיהם החילוניות של בישופים על יחסיהם עם היהודים, ראו: י' קליק, הכנסייה הקתולית והיהודים בממלכת פולין-ליטא [בדפוס], פרקים ב, ד. העובדה שרבנים אלה נשאו לרוב גם במשרות 'חילוניות' מסיפה נדבך נוסף להבנתנו את הסיבות למאבק שניטש על מינוי רבנים בין גורמים שונים, פולניים ויהודיים כאחד. וראו: טלר (לעיל, הערה 19), שם.

* לנתונים הארכיוניים שהטבלה שבנספח מבוססת עליהם ראו לעיל, הערה 24. הפרטים על שנת 1756 מבוססים על חומר המצוי בספריית צ'רטורסקי ולא בארכיון הצבא.

שנים	1717	1718	1719	1720	1721	1722	1723
העיר קרקוב	5,174	5,172	2,462	2,904	4,200	2,285	3,992
גליל פולין קטן	24,197	27,353	28,021	33,236	38,660	43,197	39,250
העיר פוזנן	3,322	3,322			2,067	2,068	2,536
גליל פולין גדול	18,598	21,600	13,061	26,210	32,455	18,369	26,256
גליל רוס	33,857	54,504	65,216	54,524	47,607	56,314	49,125
גליל בראצללב							
גליל פודוליה	8,000	8,000	8,190	6,072	8,639	8,524	9,229
העיר לובלין							
גליל לובלין	11,771	11,771	10,711	10,159	10,684	1,108	10,001
גליל ולין	29,675	29,675	32,287	31,018	21,970	17,060	18,483
קהל אוסטרוג	14,664			14,481		10,059	11,335
קהל וולודז'ימיז'	4,895			4,202		4,730	1,480
קהל לוצק	3,351	2,595	2,595	4,693	3,069	3,041	3,203
קהל קובל	3,787	2,500	2,500	1,539	2,308	896	1,847
קהל קשמיניץ	2,723			3,519			1,097
קהל דובנו	1,296			700		472	444
קהל אברון'							
קהל אוליקה							
העיר פשמישל	2,888	2,888	1,801	2,469	2,139	2,112	1,368
אדמת פשמישל	16,464	17,264	5,600	7,373	11,981	12,235	14,527
אדמת סאמבור				2,000	3,000		
אדמת חלם-בלז'	18,857	18,857	13,556	18,782	20,478	20,525	19,610
אורדינאציה	16,366	16,337	15,581	12,717	6,701	15,363	12,900
זאמויסקה							
העיר צ'כאנובץ	1,166		600	600	600	600	600
קהל ז'שוב	10,035	5,397	4,400	8,269	8,421	7,876	8,536
(רישא)							
קהל טיקוצ'ין	4,664	8,626	19,710	7,007	8,465	5,789	6,382
(טיקטין)							
קהל וונגרוב	2,135	2,585	1,796	4,155	4,416	3,448	4,574
העיר מנדזיוז'ין'					1,200		1,200
שבפודלאשיה							
העיר יוספוב							
העיר דמביצה							
העיר שמיאטיץ'							
העיר מנדזיוז'ין'							
קורצקי							

שנים	1724	1725	1726	1727	1728	1729	1730	1731
העיר קרקוב	2,441	5,262	4,150	4,330	6,390	6,713	6,058	7,135
גליל פולין קטן	34,914	26,596	30,080	20,792	31,866	30,415	32,875	27,748
העיר פוזנן								
גליל פולין גדול	29,850	31,260	29,433	30,518	31,123	33,193	31,483	32,412
גליל רוס גליל בראצלאב	52,399	56,090	60,288	59,297	53,830	50,712	51,122	55,670
גליל פודוליה	8,562	12,700	12,000	12,000	12,000	12,000	12,036	13,000
העיר לובלין		2,322	1,708	2,468	2,614	3,221	2,146	1,154
גליל לובלין	10,426	10,195	12,890	10,821	12,893	11,007	14,516	14,714
גליל ולין	22,793	23,291	24,230	27,825	27,219	28,248	30,375	31,860
קהל אוסטרוג	11,913			8,777		11,609	13,735	
קהל וולוז'ימ'יז'	2,297	2,840	2,505	7,640		6,902	8,335	
קהל לוצק	3,757	3,491	4,230			2,380	3,860	
קהל קובל	1,482	1,900	2,277	2,254	2,800	820	1,194	700
קהל קשמיניץ		2,982	1,760	3,030				2,015
קהל דובנו		2,329	1,425	2,598		144		
קהל אברוק'								
קהל אוליקה								
העיר פשמישל	1,871							
אדמת פשמישל	12,327	12,048	10,970	8,291	10,388	9,937	8,989	8,349
אדמת סאמבור								
אדמת חלם-בלז	18,393	19,466	17,948	17,821	20,731	21,480	20,953	18,683
אורדינאציה זאמורסקה	15,881	8,091	3,341		1,496	1,241		
העיר צ'כאנובץ	600	600	600		294	600		600
קהל ז'שוב (רישא)	9,157	9,023	9,612	9,559	10,430	10,894	10,225	8,720
קהל טיקוצ'ין (טיקטין)	2,327	6,040	6,938	8,728	3,564	7,860	7,030	5,830
קהל וונגורוב	5,700	5,400	5,075	5,750	5,100	4,122	3,428	
העיר מנדזיו'ץ' שבפודלאשיה	1,200							
העיר יוספוב	400	248				400	400	400
העיר דמביצה						500	500	
העיר שמיאטיץ'								
העיר מנדזיו'ץ' קורצקי								

1740	1739	1738	1737	1736	1735	1734	1733	1732
4,000	3,819	3,929	3,819	3,668	6,223	1,803	1,803	4,758
13,086	30,469	30,635	30,060	31,006	31,513	28,068	28,068	31,004
26,086	29,660	32,936	32,316	28,565	35,119	32,204	31,016	29,160
67,134	50,891	50,662	55,353	56,348	46,687	55,590	52,603	48,294
15,000	15,000	15,000	13,200	11,000	9,000	13,000	13,000	13,036
2,253	2,605	3,073	1,854	1,300	2,070	2,100	2,949	3,644
15,787	13,365	13,602	11,717	11,641	12,254	12,376	13,755	16,754
36,000	29,901	27,209	28,996	30,126	26,558	30,691	33,082	33,798
16,046	15,331	14,553	13,705	15,909			18,301	18,410
5,165	4,791	3,611	6,975	5,079			7,750	6,194
6,070	4,290	4,546	5,136	4,150			3,995	
3,599	1,650	2,255	1,850	720				720
5,120	2,039	2,004	1,330	4,268				2,316
1,600	1,622	1,671		1,628	1,560	1,560	1,686	1,683
9,300	13,859	10,650	11,063	12,376	11,300	12,562	12,562	10,607
19,630	16,233	20,023	20,234	20,512	20,616	18,581	18,581	18,209
3,000	2,054	2,410	2,654	2,380	5,451	3,250	3,250	1,462
	600		600	600	600	600	600	600
8,261	7,664	8,304	7,560	7,412	6,767	7,884	7,884	9,950
7,059	7,658	7,788	6,463	8,313	11,741	5,679	5,679	6,000
4,400	4,048	3,908	4,283	3,000	4,341	4,067	4,067	3,985
					1,200		1,218	
100	400	400	400	400	400	400	400	400
	500	500	500	500	500	500	500	
				800				

שנים	1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747	1748
העיר קרקוב	4,760	4,400	4,413	4,161	4,493	4,493	4,493	5,693
גליל פולין קטן	10,047	9,754	25,456	25,835	19,727	10,331	11,065	17,246
העיר פוזנן					3,100		4,292	3,110
גליל פולין גדול	24,307	21,977	21,484	30,191	21,000	19,000	16,003	15,313
גליל רוס גליל בראצל'אב	60,208	68,100	54,804	43,469	54,139	48,000	49,849	56,023
גליל פודוליה	15,000	15,108	15,000	21,436	20,000	20,000	20,000	20,000
העיר לובלין	2,975	2,586	1,053	4,050	2,899	2,762	3,301	1,759
גליל לובלין	15,754	16,806	13,796	15,557	17,117	18,040	17,205	14,868
גליל ולין	42,267	38,680	28,399	30,150	30,067	54,941	47,630	39,717
קהל אוסטרוב	22,121	22,344	16,425	18,404	18,316	31,712	33,749	24,997
קהל וולודז'ימז'	4,185	6,602	4,910	3,071	4,000	7,087	2,288	1,764
קהל לוצק	6,141	5,534	3,081	2,580	1,887	6,331	6,931	4,085
קהל קובל		1,170	1,150	4,170	3,508	1,775	2,234	3,474
קהל קשמיניץ	4,561	2,385	2,033	1,925	2,000	6,303	2,887	2,837
קהל דובנו								
קהל אוברוץ'								
קהל אוליקה								
העיר פשמישל	1,279	818	1,638	1,728	2,068	2,068	1,968	2,008
אדמת פשמישל	7,755	10,563	13,687	13,691	11,814	11,114	11,626	12,398
אדמת סאמבור								
אדמת חלם-בלו	20,387	19,242	18,480	20,380	20,000	20,220	23,852	20,126
אורדינאציה	1,661	2,390	9,640	920	910	910	523	2,632
זאמויסקה								
העיר צ'כאנובץ	600				600			
קהל ז'שוב (רישא)	8,500	8,800	9,157	8,909	8,938	8,704	8,598	8,344
קהל טיקוצ'ין (טיקטין)	12,600	7,118	7,818	7,828	9,318	7,789	5,712	5,892
קהל וונגורוב	4,600	4,458	4,035	4,195	4,610	3,828	4,083	4,308
העיר מנדז'ין' שבפודלאשיה				1,280	1,200			1,663
העיר יוספוב		400						400
העיר דמביצה						500	500	500
העיר שמיאטיץ'								
העיר מנדז'ין' קורצקי								

1757	1756	1755	1754	1753	1752	1751	1750	1749
	4,562	5,164	4,973	4,456	5,174	5,430	7,075	4,488
30,282	32,639	74,210	31,137	36,433	28,774	13,856	17,685	15,442
	3,623	3,528	2,720	3,118		4,616		3,064
10,008	11,363	11,375	10,880	10,000	9,392	18,579	18,579	13,000
66,783	76,149	27,978 10,427	50,346 11,584	34,696	48,326	62,206	40,700	47,769
21,500	23,000	21,500	21,500	22,000	23,000	20,000	20,420	20,000
	1,814	2,596	960	2,332	1,832	2,034	2,597	2,701
14,465	21,016	12,252	9,086	11,793	7,032	13,405	14,475	15,108
60,316	60,292	59,705	61,771	60,740	62,125	53,814	60,246	55,233
30,300		29,310	29,186	30,931	33,675	26,934	30,580	30,403
13,411		12,235	13,246	4,623	12,007	5,838	7,368	13,702
8,140		5,453	3,350	3,232	4,318	3,920	4,156	4,040
1,852		6,686	1,787	3,555	4,558		4,246	4,222
4,257		3,412	1,460	1,845	4,084	3,190	2,243	816
			7,000				6,600	
1,476		1,556		2,420	3,420			
1,408	1,563	2,874	1,200	1,172	1,153	2,883	1,593	1,743
2,405	6,581	5,075	7,381	9,079	10,434	9,939	10,868	9,574
16,545	7,479	9,806	13,345	13,023	21,804	23,322	20,215	21,246
	353		1,627	1,205	1,930	1,930	3,104	2,308
								600
6,650	6,753	7,463	8,294	7,693	8,073	8,052	8,047	8,074
5,554	2,097		731	5,162	4,491	7,238	5,531	7,614
2,384	3,225	3,810	3,480	3,450	3,498	3,690	3,813	3,836
	400	200	600				1,512	
400								400
		500			500	500	500	500
				500				

שנים	1758	1759	1760	1761	1762	1763	1764
העיר קרקוב	3,904	3,489	3,732	3,675	1,033	2,375	
גליל פולין קטן	32,318	28,133	32,092	27,446	17,404	5,942	9,550
העיר פוזנן	3,485	2,706	3,521	3,417			
גליל פולין גדול	10,750	24,012	24,578	48,802	33,648	29,573	36,492
גליל רוס גליל בראצלאב	64,992	52,181	48,805	48,378	61,571	86,167 17,870	66,174
גליל פודוליה	21,500	25,000	27,500	24,931	25,250	30,250	28,000
העיר לובלין	1,107	1,438	1,935	1,540	2,051	423	650
גליל לובלין	12,942	11,376	13,467	11,962	17,161	15,550	14,135
גליל ולין	29,800	47,475	60,345	51,585	31,453	46,600	38,220
קהל אוסטרוב	14,931	20,349	34,322	29,011	18,097	23,532	20,534
קהל וולודז'מיר'	3,523	6,250	7,516	8,380	4,200	5,875	2,842
קהל לוצק	1,054	5,203	5,167	4,951	2,675	5,876	5,881
קהל קובל	2,304	4,227	1,550	1,700	1,860	2,120	1,570
קהל קשמיניץ	4,068	9,296	7,434	6,542	3,619	2,596	7,373
קהל דובנו		1,899					
קהל אוברוץ'	1,706						
קהל אוליקה			4,074	1,000	1,000		
העיר פשמישל	2,145	1,345	1,542	1,225	1,677	2,000	
אדמת פשמישל	12,420	12,963	15,136	12,160	14,023	12,454	13,600
אדמת סאמבור							
אדמת חלם-בלז	14,274	10,626	10,306	6,623	9,624	7,227	11,202
אורדינאציה זאמויסקה	10,480		2,406	1,666	4,673		412
העיר צ'כאנובץ							
קהל ז'שוב (רישא)	7,082	6,002	6,154	2,994	7,710	6,129	8,591
קהל טיקוצ'ין (טיקטין)	6,003	6,000	5,745	5,781	5,958	6,270	6,000
קהל וונגרוב	2,598	2,354	2,678	2,467	1,833	3,692	3,274
העיר מנדז'וץ'			800	600	600		600
שבפודלשיה							
העיר יוספוב							
העיר דמביצה	500	500	500	500	500		500
העיר שמאיטיץ'							
העיר מנדז'וץ'	2,400						
קורסקי							